

Fra Krig og Fred

Dansk Militærhistorisk Kommissions Tidsskrift
Nummer 2020

Artikel:

Om Nils Arnberger, den svenske marineattaché, der i 1928-29 var tysk agent mod Danmark

Forfatter:©

Michael Hesselholt Clemmesen

Søgeord:

Sverige, Tyskland, Danmark, Folkeforbundet,
1. Verdenskrig, 1920'erne, Weimarrepublikken,
Frankrig

Resumé:

Forfatteren beskriver, hvorledes det var en fjendtlig udnyttelse af disse tætte og åbne forbindelser mellem de danske og svenske flåder, som den svenske kommandørkaptajn Nils Arnberger udnyttede på den tyske Rigsflådes vegne mod Danmark. Det skete, efter han i efteråret 1927 på kontreadmiral Lybecks initiativ var blevet placeret som svensk marineattaché i Berlin med sideakkreditering i bl.a. København. Netop da var den tyske marineledelse nået til den konklusion, at værnets fremtidige militære og politisk synlige rolle afhang af, at man fik bygget, hvad der senere blev betegnet som et "lommeflagsskib". Mulighederne for at overbevise den tyske hær med rigsværnsministeren og derigennem tilstrækkeligt mange politikere om, at byggeriet var nødvendigt, var afhængige af, om skibet ville have en indlysende central rolle under en krig med kombinationen Polen og Frankrig. Da marinen i samme periode var svækket politisk af en korrupsionsskandale, var det afgørende, at der kunne præsenteres en fortælling om, at netop bygningen af dette skib ville kunne blive afgørende for Tysklands muligheder i en sådan krig. Denne leverede Arnberger fra vinteren 1928 og et år frem.

Om Nils Arnberger, den svenske marineattaché, der i 1928-29 var tysk agent mod Danmark

Kommandørkaptajn Nils Josef Arnberger
1. marts 1928, dvs. under hans første besøg i
Danmark for at skaffe materiale til den bestilte
misinformationrapport om Danmark.
(Udsnit af senere vist og kommenteret foto fra
Pontoppidans fotoalbum med billeder fra tiden i
Marineministeriet, nu i privat eje)

“... des Eindringen von französischen Flotteneinheiten in die Ostsee war zwar nicht sehr wahrscheinlich, bot aber gute politische Möglichkeiten.”¹

Dette er historien om en svensk marineattaché, der for privilegeret adgang til tyske oplysninger accepterede bevidst at fejltage billedet af dansk sikkerhedspolitik for at hjælpe den tyske flådeledelse i dens politiske kamp for at sikre marinens fremtidige uafhængighed og relevans.

Artiklen giver et bud på, hvorfor han gjorde det, og hvordan det kunne være muligt for ham at skaffe grundlaget blandt sine danske og udenlandske kontakter under sine besøg i København. Virkningerne i Danmark af hans indsats var som allerede beskrevet² for det første, at den konsoliderede justitsmordet på den danske officer Harry Lembourn, og for det andet, at de danske politiske ledere fik repeteret, at de ikke havde alternativer til betingelsesløst at genunderlægge sig

1 Doepgen, Peter, *Die Washingtoner Konferenz, Das Deutsche Reich und die Reichsmarine. Deutsche Marinepolitik 1921 bis 1935* (Deutsches Schiffartsmuseum, Bremerhaven 2001, p. 129).

2 Clemmesen, Michael H., *Sønderjyllands forsvar og Lembourns spionage* (Syddansk Universitetsforlag, Odense 2019).

Tysklands magt. Men hans rolle i forløbet i Tyskland i det for den videre udvikling centrale år 1928 er ikke erkendt i den hidtidige forskning. Det kan dog siges, at hans virksomhed svækkede alternativet til en generel tysk genoprustning.

I bogen *Det lille land før den store krig*³ blev det blandt andet beskrevet, hvorledes spørgsmålet om anskaffelsen af en ny type lille moderne slagskib fik en central og politisk stærkt polariserende rolle i den svenske forsvarsdebat i perioden fra 1911 til 1914. Anskaffelsen af "*F-pansarbåten*" blev set som afgørende for den svenske flådes fremtid og var i begyndelsen af 1914 med til at fremkalde et kup mod den liberale regering, der midlertidigt bremsede bevægelsen mod parlamentarisk styre i Sverige. Det var kun en succesrig forsvarsindsamling, der sikrede, at byggeriet af disse panserskibe – hvor det første blev navngivet *Sverige* – blev indledt.

Den dynamiske yngre marinestabsofficer kaptajn Otto Emil Lybeck bidrog til argumentationen for panserskibsanskaffelsen. Herunder havde han også mobiliseret marinehistorien, som da han i sin afsluttende friske analyse af søkrigen under den lige overståede Første Balkankrig argumenterede for, at de resultater grækerne opnåede med deres eneste moderne skib, den italienskbyggede panserkrydser *Georgios Averoff*, viste hvad *Sverigesbåden* kunne: "*I krig äro många ting oberäkneliga, men säkerligen finns det icke någon grek. Som nu spørjer, hvad nytta de haft af Averoff.*"⁴

En rød tråd i artiklens historie er datidens søofficerers tro på de afgørende virkninger af ét nyt krigsskib på deres værns fremtid. I Sverige og Tyskland levede denne tro stadig. I Danmark havde flådens ledelse arbejdet ud fra samme opfattelse, da man under krigen planlagde *Niels Juel*, det nye fjerde kystpanserskib. Det skulle slutte sig til de tre skibe af *Herluf Trolle*-klassen, men med to 30,5 cm-kanon. Skibet skulle således bygge bro til fremtidens panserskibe. Imidlertid anså marineminister P. Munch svært skyts som uacceptabelt offensivt, og skibet var derfor endt som et klodset, underbevæbnet kommandoskib for eskadrechefen.

I *Sønderjyllands forsvar og Lembournspionage*⁵ blev det beskrevet, hvordan kommandørkaptajn af anden grad Nils Josef Arnberger fik en afgørende rolle i det forløb, der i de første måneder af 1929 endte med et brud med 1920'ernes danske sikkerhedspolitiske linje. Herunder blev også den rolle beskrevet, som den skandinavistiske danske kontreadmiral Hjalmar Rechnitzer kom til at spille i forløbet. Han var ledende embedsmand og senere direktør i marineministeriet, og hans forhold til den svenske og senere tyske nabomarine dannede ramme for begivenhederne.

Som det vil blive beskrevet, var drivkraften på tysk side bag forløbet Rigsmarinens behov for at sikre sig en uafhængig fremtidig militær rolle. Det skulle

3 Clemmesen, Michael H., (Syddansk Universitetsforlag, Odense 2013), pp.389-387.

4 Lybeck, Otto, *Balkankriget 1912-1913 ur sjömilitär synpunkt*, Marinlitteraturföreningen N:r 14, (Marinlitteraturföreningens Förlag, Stockholm 1923), p. 62.

5 Clemmesen, Michael H., (Syddansk Universitetsforlag, Odense 2019).

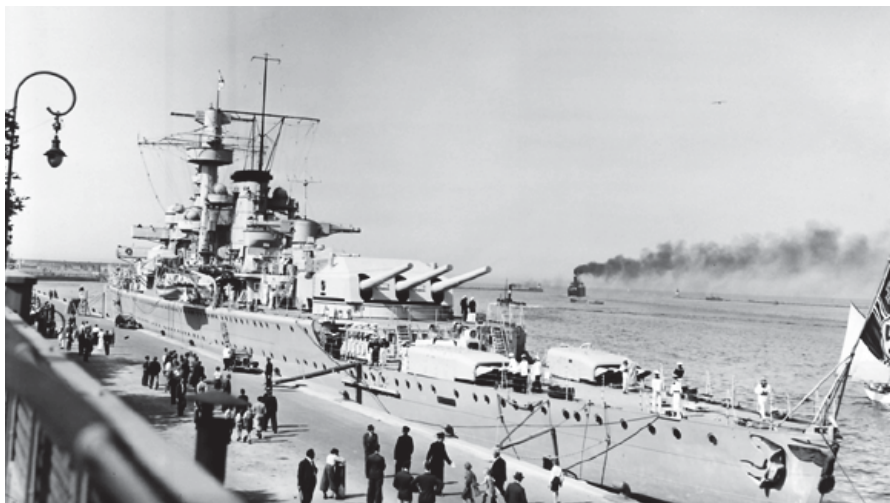
Panserskibet *Sverige*, her som Otto Lybecks flagskib under kystflådens besøg i København i 22.-26. juli 1926. (Fotoet er fra Frederik Pontoppidans fotoalbum med billeder fra tiden i Marineministeriet, nu i privat eje)

opnås ved at skaffe støtte til bygningen af det nye "*Panzerschiff A*", der senere blev navngivet *Deutschland*. Arnbergers attachétjenestes start faldt sammen med indledningen af den tyske marineledelses kampagne for at overbevise den nye Rigsværnsminister og hærens andre generaler om panserskibsanskaffelsens nødvendighed og via dem også centrum-højre i Rigsdagen. For at være relevant i hærens øjne måtte det nye skib kunne løse en central opgave under en konflikt i Østersøen,

Som det ses af det indledningsvise citat, har historikerne været opmærksom på det politiske potentiale, som muligheden af en fransk flådeintervention i den sydlige Østersø havde. Da panserskibets skæbne blev afgjort fra foråret 1928, måtte truslen mod Østersøen og derigennem behovet beskrives som akut.

Da den svenske marine samtidig med udviklingen i Tyskland var ved at udvikle tegningerne til det fjerde, forbedrede panserskib af *Sveriges*-klassen, som man håbede ville kunne danne bro til den svenske flådes fremtid, blev det nye tyske skibsprojekt det primære fokus for Arnbergers interesse og rapportering fra Berlin fra starten af hans marineattachévirksomhed.

I artiklen "Den svensk-danske maritime forbrødring fra 1918" i dette tidsskriftnummer blev det beskrevet, hvordan forholdet mellem den danske og svenske marine igennem det foregående årti var blevet så tæt, at man kunne have fuld tillid til hinanden. Dette muliggjorde Arnbergers indsats. At han kunne skaffe udtalelser, der kunne forvanskes til det af tyskerne ønskede falske billede, skyldtes periodens fuldstændige åbenhed mellem de svenske og danske mariner. Det var dette forhold, som Arnberger groft forrædte.

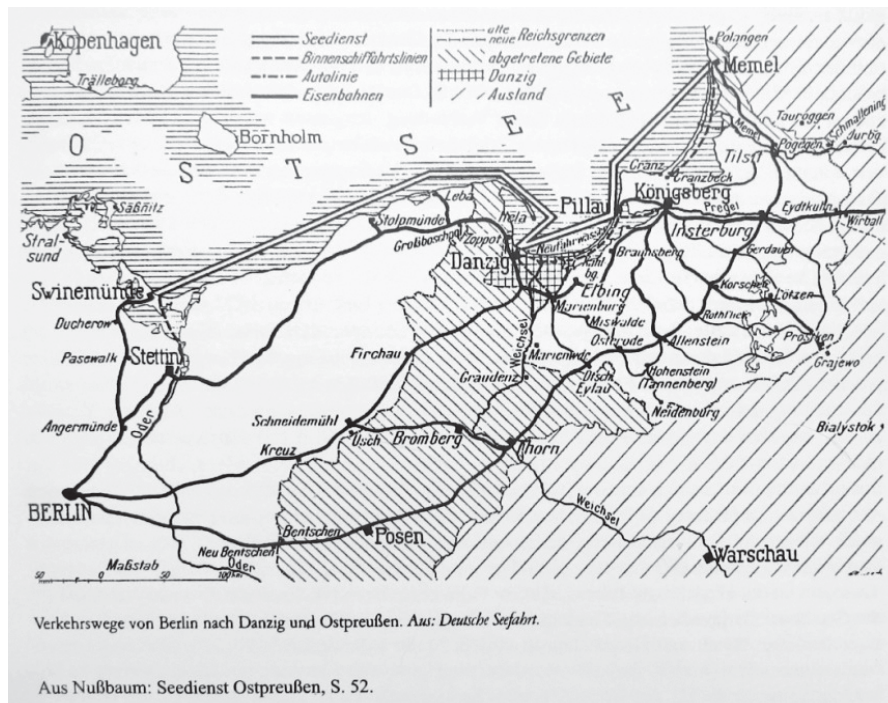
Den tyske marine fik sit panserskib. Her *Deutschland* ved Langelinie 19. juni 1936.
(Foto: Forsvarets Fotosamling)

Herunder udnyttede Arnberger nok ikke mindst forholdet til kontreadmiral Rechnitzer, svenskerens formelle primære kontakt i byen. Ud over admiralen var hans konstante kontakt i Marineministeriet den uselvstændige kaptajn Frederik Pontoppidan, der var praktisk ansvarlig for alle ministeriets og Rechnitzers egne kontakter med repræsentanter for udenlandske mariner i København og under danske flådebesøg i udlandet. Det er fra tyske oplysninger fra november 1932, som blev refereret af Pontoppidan, at vi ved, at Arnberger i sin marineattachéperiode virkede som tysk fejlinformationsagent mod Danmark. Pontoppidan var nu blevet kommandørkaptajn og Rechnitzers sekretær. Oplysningen overlevede i et "Strengt Fortroligt" notat, fordi Pontoppidan i sit privatarkiv bevarede sager fra Rechnitzers og hans indsats i begyndelsen af 1930'erne med formålet at opbygge et godt forhold til den tyske marine.⁶

Et andet forhold, der så vidt muligt skal rekonstrueres, er Arnbergers relationer til den tyske marineledelse og den militære efterretningstjeneste Abwehr. Herunder diskuteres som nævnt hans sandsynlige motiver samt indhold og form af hans agentvirksomhed.

Endelig må Arnbergers forhold til sin egen marineledelse belyses, herunder først og fremmest til marinens professionelle leder, Chefen for Marinestaben, kontreadmiral Otto Lybeck.

⁶ Rigsarkivet, F.C. Pontoppidan, Diverse tjenstligt materiale, 1926-1963, Pk. 7, Sekretæren hos Chefen for Søværnskommandoen, Strengt Fortroligt, af 22.11.1932 til Marineministeriet: "Med Hensyn til den ovennævnte Hentydning til, at den danske Marine skulde være underlagt den franskes Indflydelse henvises til en Korrespondance med den svenske Marineattaché, af hvilken Uddrag vedlægges ..." (uddragene desværre ikke fundne)

Det tyske maritime problem under en krig mod Polen og Frankrig: Søforbindelserne til Østprovsen. (Skitse: Stefan Kiekel, *Die Reichsmarine zwischen Küstenverteidigung und Weltmachtstreben* (2007)

Rigsmarinens identitet og panserskibsprojektet

“Statt ein Programm für den Wiederaufstieg deutscher Seemacht zu schreiben, scheint es an der Zeit, an ihre Grabschrift zu Denken” (Korvettenkapitän Büchsel i notatet “Die Gestaltung der Marine” fra 19. Februar 1919)⁷

“Vielleicht wäre 1918 das Grab der Marine gewesen, wenn es keinen Polnischen Korridor gegeben hätte ...” (Vizeadmiral Kurt Assmann i sit tilbageblik fra 1954)⁸

I begyndelsen af 1919 behandlede flere tyske admiralstabsofficerer deres værns fremtid, herunder den stærkt utilfredse Ernst Büchsel, der citeres ovenfor. Han havde under krigen været afgivet til den tyrkiske flåde som skibschef og stabsofficer. Ligeledes den 19. februar 1919 opsummerede fregattenkapitän Willy Kahlert

⁷ Doepgen, Peter, *Die Washingtoner Konferenz, Das Deutsche Reich und die Reichsmarine. Deutsche Marinopolitik 1921 bis 1935* (Deutsches Schiffartsmuseum, Bremerhaven 2001), p. 22.

⁸ Kiekel, Stefan, *Die Reichsmarine zwischen Küstenverteidigung und Weltmachtstreben. Probleme der deutschen Seestrategie im Ostseeramt 1918-1933*, (Bernard & Graefe, Bonn 2007), p. 27, og n. 84.

argumenterne mod en fremtidig ny tysk flåde. Den tyske flådeoprustning havde fremkaldt modsætningsforholdet til England; de store summer, der gik til flåden, havde været spildt, fordi flåden ikke løste sin krigsopgave. Forventningerne til den uindskrænkede ubådskrig var blevet skuffet og blev årsagen til USA's indtræden i krigen. Endelig var 1918-revolutionen blevet udløst af flåden. Der var derfor ingen modstand blandt tyske politikere mod den udlevering af flåden, som sejrherrene krævede. I fremtiden ville en flåde også være unødvendig, fordi Folkeforbundet ville sikre havenes frihed. De eneste begrundelser, Kahlert kunne se for opretholdelsen af en flåde, var behovene for det første for kyst- og havneforsvar, for det andet for opretholdelse af den nationale kulturelle forbindelse til udlandstyskere gennem flådebesøg samt for det tredje truslen fra Sovjetrusland, der nødvendiggjorde opretholdelsen af søherredømmet i Østersøen.

Politikerne ønskede reelt at gå endnu længere i reduktionen af den tyske marine, end sejrherrene krævede, idet de ikke ønskede at bevare de gamle slagskibe i flåden,⁹ og marinens helt centrale rolle i Kapp-Lüttwitz-kuppet i marts 1920 mod republikken undergravede værnets overlevelsesmuligheder yderligere ved at understrege kadrernes fjendskab til det demokratiske politiske system. Det var naturligt herefter at overveje simpelthen at placere marinen under hærens kommando, men dette blev afvist af hærledelsens chef, generaloberst Hans von Seeckt, på trods af at rigspræsident Friedrich Ebert støttede idéen.¹⁰

Den 1. oktober 1924 overtog Hans Paul Volkmar Zenker ansvaret som chef for marineledelsen i Rigsværnsministeriet og gik i gang med at stabilisere organisationen og sikre dens fremtid efter den revolutionære uro. Det var ham, der havde det overordnede ansvar for den udvikling, der førte til rekrutteringen og anvendelsen af Nils Arnberger.

Svenskeren ankom til Berlin i efteråret 1927 i direkte forlængelse af en ny alvorlig politisk svækkelse af den tyske marine. Denne blev indledt i august samme år, da marineledelsens rolle i den hemmelige oprustningsproces, og herunder ulovlige økonomiske dispositioner blev kendt i offentligheden. Den direkte ansvarlige for traktatbrud og ulovligheder havde været chefen for marineledelsens søtransportafdeling, kommandør Walter Lohmann. Skandalen startede det forløb, der i januar 1928 førte til den svage civile rigsværnsminister Otto Gesslers tilbagetræden og i efteråret dette år til afløsningen af admiral Hans Zenker selv. Som marinehistorikeren Peter Doepgen konstaterede i sin bog om perioden fra 2001, betød det nye pres fra offentligheden, at søofficerskorpset rykkede tættere sammen i deres frustration over det demokratiske system.¹¹

Rigspræsident Hindenburg udpegede den 20. januar general Wilhelm Groener

9 I notatet "Die Zukunft unserer Marine", Doepgen, Peter, *Die Washingtoner Konferenz, Das Deutsche Reich und die Reichsmarine. Deutsche Marinepolitik 1921 bis 1935* (Deutsches Schifffahrtsmuseum, Bremerhaven 2001), Kapitel I.

10 Ibid., p. 103.

11 Ibid., pp. 126 f for en kort beskrivelse.

Rigsværnsminister Wilhelm Groener i 1928. Han var sammen med hærens tjenstgørende generaler det første mål for marinens informationsvirksomhed. Ministeren var grundlæggende positiv over for marinens synspunkter, som så som andre hærofficerer marinens opgaver i en ret snæver forsvarsramme, dvs. som støtte til en kamp mod Frankrig og Polen. (Foto: Bundesarchiv, Bild 102-01048)

som den nye minister. Groener havde i perioden lige efter krigen som hærchef været ansvarlig for det samarbejde med den socialdemokratiske regering, der dels havde muliggjort nedkæmpelsen af venstresocialistiske revolutioner, dels havde beskyttet hæren mod politisk indblanding. Arnberger behandlede skandalen i en rapport til Stockholm fra den 23. januar. Han konstaterede pressens energiske udnyttelse af sagen og herunder myndighedernes forsøg på at lyve sig ud af problemerne. Han beskrev, hvad der var kommet frem om ulovlighederne og konstaterede, at der var lang vej igen, før sagen var offentligt belyst.¹² Den nye ministers myndighed byggede på respekten for hans faglighed og på opbakningen fra rigspræsidenten, ikke på partierne i koalitionsregeringen, og han så sin opgave som at repræsentere værnernes synspunkter og interesser over for denne.¹³ Det var klart for marineledelsen, at det kun var igennem Groeners støtte, at man kunne overvinde krisen og nå sine mål, herunder nu først og fremmest en udramatisk afslutning af Lohmannaffæren¹⁴ og en beslutning om at bygge det første nye panserskib.

Lohmannaffæren var særdeles ubekvem for både værnene og politikerne, fordi den kom på et tidspunkt, hvor det gensidige forhold mellem dem var under

12 KrA, Marinstaben, Utrikesafdelningen, Serie E III 1, Marinattachérapporter, Tyskland 1927-1930, Volym nr. 7, Kungl. Svenska Beskickningen Berlin, Rapport N:r 9 (Arnberger), Stabsrapport af 23.1.1928 till Statsrådet och Chefen för K. Försvarsdepartementet.

13 Hürter, Johannes, *Wilhelm Groener. Reichswehrminister am Ende der Weimarer Republik (1928-1932)* (Oldenbourg, München 1993), pp. 46-53.

14 Også benævnt Phoebus-skandalen efter det filmsproduktionselskab, som Lohmann havde anvendt som ramme for sine ulovlige økonomiske dispositioner.

bedring. Koalitionspartierne kom ganske vist hurtigt til enighed om, hvordan hemmelige rustningsprojekter i fremtiden skulle administreres, men man kunne ikke hindre en ubehagelig debat om sagen, da Rigsdagen samledes i slutningen af januar 1928. Det lykkedes dog Groener at hindre offentliggørelsen af forvaltningens undersøgelsesrapport om sagen. Derefter havde ministeren som den rutinerede og selvbevidste fagmand, han var, iværksat en kontant og direkte kontrol med også marinens materielsager.¹⁵

Arbejdet med at udvikle en skibstype til afløsning af flådens forældede slagskibe, der på trods af at den skulle holdes inden for Versaillestraktatens begrænsninger kunne konkurrere med specielt franske kampskibe, var indledt i 1922. Fra 1925 betød både de stigende vedligeholdelsesudgifter på de gamle slagskibe og den forventede bedring af den internationale situation efter de franske og belgiske troppers afslutning af Ruhr-besættelsen, at iværksættelse af nybyggeri blev både mere nødvendigt og måske realistisk.

I 1927, hvor Tyskland var blevet medlem af Folkeforbundet, kom man i gang med de egentlige projektforberejdelser. Valget af skibets egenskaber måtte fastlægges af dets rolle, og mens indsatsen i Østersøen som supplement af hærens indsats her var væsentlig for støtten til projektet, ville opgaver her ikke give en klar selvstændig profil for værnet. Denne kunne derimod sikres gennem bygningen af et skib, der var egnet til kamp om søherredømmet i Nordsøen samt til kampen med Frankrig om søforbindelserne på havet længere væk. Efter flådeøvelserne i 1926 var marineledelsen under lederen af chefen for dens "flådeafdeling" (Flottenabteilung), dvs. policyafdelingen, den højreradikale kommandør Wilhelm von Loewenfeld, nået frem til, at skibet skulle være en hurtig, tung, svært bevæbnet krydser med lang rækkevidde. Dvs. at man valgte et skib til "krydserkrig" mod forbindelseslinjerne på havet.

Zenker var skeptisk og usikker, men det blev gjort klart for ham og andre skeptikere, at det egentlige formål med byggeriet var at fremme det politiske mål at bryde med Versaillesbegrænsningerne, og afdelingschefens linje overvandt chefens usikkerhed. Marineledelsens chef fastholdt dog, at flåden skulle angive Polen som den dimensionerende hovedfjende indtil den forventede kommende fjerde deling af landet. I efteråret 1927 søgte man den britiske holdning til skibsprojektet, og det var kun muligheden af at udruste skibet med 30,5 cm-skyts, som blev afvist.

Det efterfølgende halvår gik med flådeafdelingens kamp for at sikre den interne støtte til sit projekt, og den 12. juni 1928 var den nye rigsværnsminister Groener blevet overbevist. Indtil marts havde han stadig været tvunget til at koncentrere sig om at inddæmme virkningerne af Lohmann-affæren, og det lykkedes at få alle partierne bortset fra kommunisterne til at godkende en politisk-administrativ begravelse af skandalen, der havde uddybet den skepsis over for marinen og dens ambitioner, som Groener som hærofficer hele tiden havde haft.

15 Hürter (1993), pp. 55 ff.

Fotografiet viser admiral Zenker ved stabelafløbningen af krydseren *Köln* 28. maj 1928, dvs. i den måned, hvor Arnbergers første rapport fra Danmark blev udnyttet under Førerrejsen i Nordtyskland. Produktionen af skibet var afslutningen af den anskaffelse af nye lette krydsere, som havde været marinens første hovedprojekt. Midt i billedet ses i øvrigt byens overborgmester, den senere vesttyske kansler Konrad Adenauer. Rigsværnsminister Groener står mellem de to, vendt mod Adenauer. (Foto: Bundesarchiv Bild 102-05952)

Fra foråret blev ministeren også overbevist om, at han helhjertet skulle støtte Loewenfelds skibsprojekt, der, som marinehistorikeren Jost Dülffer konstaterede i 1973, havde hugget igennem den gordiske knude, der var dannet af modsætningsforholdet mellem den tyske marines ønske om at sikre sin fremtid, tidens tekniske muligheder og den ikke helt klare traktattekst.¹⁶ I Groeners argument for projektet udelod han enhver henvisning til skibets muligheder som "raider" og fokuserede på dets anvendelse i Østersøen i forsvaret af Østprøjsen. Kun derigennem kunne projektet blive et integreret element i en forsvarsindsats mod hovedfjenden Polen.¹⁷ De oplysninger, som Arnberger i dette forår skaffede om Danmarks placering i det polsk-franske samarbejde, må have givet rigsværnsministeren den argumentation, han havde behov for.

¹⁶ Ibid., pp. 60 ff; Doepgen, Peter (2001), pp. 128-132; Dülffer, Jost, *Weimar, Hitler und die Marine. Reichspolitik und Flottenbau 1920 bis 1939* (Droste, Düsseldorf 1973), pp. 85-90; Rahn, Werner, *Reichsmarine und Landesverteidigung 1919-1928* (Bernard & Graefe, München 1976), pp. 233-239.

¹⁷ Hürter, Johannes (1993), pp. 67 ff.

Panserskibsbyggeriet ville dog først være sikret, hvis rigsdagsflertallets modstand blev overvundet, dvs. hvis det var sikret efter det rigsdagsvalg, der blev afholdt den 20. maj. Panserskibsbyggeriet blev et centralt emne i valgkampen, hvor både kommunister og socialdemokrater argumenterede for, at pengene ville blive bedre anvendt til gratis skolebespisning, og det liberale tyske demokratiske parti beskrev projektet som tåbeligt pengespild. Valgets vinder blev det tyske socialdemokrati, der nåede op på næsten 30 % af de afgivne stemmer. I øvrigt udgjordes flertallet selv efter valget af en broget buket af forskellige centrums- og højrefløjspartier.

Det blev socialdemokraten Hermann Müller, som efter valgsejren dannede den nye regering den 24. juni 1928, der i efteråret måtte søge en endelig afgørelse på panserskibsspørgsmålet i den nye rigsdag. Nybyggeriet til marinen delte partiet, og den forsvarskritiske fløj var blevet styrket af skandalen om økonomiske ulovligheder under værnets illegale oprustningsindsats.

Müller var imidlertid ved regeringsdannelsen blevet overbevist af Groener om det nødvendige i at gennemføre byggeriet. Mens ministeren ikke havde adopteret Zenkers argumenter i april om den tyske flådes opgaver på forbindelseslinjerne på havet uden for Østersøen, havde andre forhold som nævnt overbevist Groener om behovet for panserskibet i indhavet. Marinen fremhævede ganske vist over for Müller også projektets positive virkninger på beskæftigelsen, men værnets og ministerens militære argumentation knyttede sig til forsvaret af Østprøjsen.

Afgørelsen kom den 16. november. Her fremsatte modstanderne af projektet forslag om en indstilling af panserskibsbyggeriet, der den 27. marts var blevet bemyndiget iværksat den 1. september. Regeringen stemte ganske vist på trods af regeringserklæringen for forslaget, men det blev som forventet afvist af oppositionen med 257 stemmer mod 202, så byggeriet kunne fortsætte.¹⁸

Både i foråret og efteråret 1928 har marinen således haft et behov for at give både hæren, inklusive rigsværnsministeren, og støttende parlamentarikere argumenter for at bygge skibet, som de opfattede som overbevisende relevante. Den marineinterne begrundelse var her ikke anvendelig, herunder den, som en repræsentant for Flådeafdelingen, sandsynligvis von Loewenfelds afløser som afdelingschef, kommandør Kurt Assmann, anvendte under sit foredrag i Skagerak-Gesellschaft den 2. november 1928. Han argumenterede mod anskaffelse af kystpanserskibe som afløsning af de gamle slagskibe, da "*das hätte unserer traditionellen Auffassung von Seegeltung und unserer Hoffnung auf die Zukunft widersprochen*". Man skulle ikke bryde med sin traditionelle opfattelse af søherredømme og undergrave værnets fremtid. Flåden skulle ganske vist deltage i kystforsvaret,

18 Doepgen (2001), p. 136; Dülffer (1973), p. 111; Rahn (1976), p. 244; Güth, Rolf, *Die Marine des Deutschen Reiches 1919-1939* (Bernard & Graefe, Frankfurt am Main 1972), pp. 87-92; Hillmann, Jörg, "Slipping into the War: German Naval Strategy between 1920 and 1940", Clemmesen, Michael H. & Marcus S. Faulkner (eds.), *Northern European Overture to War 1939-1941. From Memel to Barbarossa* (Brill, Leiden 2013).

men den skulle også sikre sin offensive evne. Panserskibet skulle være en militærpolitisk veksler for marinen i fremtiden.¹⁹

Groener så som nævnt på trods af sin nu grundlæggende positive holdning til marinen snævert på dens rolle. Flåden skulle koncentrere sig om at sikre råstoftransporter fra Skandinavien, søforbindelsen til Østprøjsen og forsvaret mod en eventuel fransk intervention til støtte for Polen eller mod Sovjetunionen.²⁰

De danske og svenske marinere og udviklingen

Arnberger indtil udsendelsen som marineattaché den 1. oktober 1927

Nils Josef Arnberger var blevet født i december 1883. Han var godsejersøn fra Friggésåker i det flade landbrugsområde ca. 70 km nordvest for Jönköping og 30 km sydvest for Skövde. Som vi skal se, gav hans baggrund ham ikke et solidt økonomisk fundament for sin diplomattjeneste.

Han blev søkadet i efteråret 1898, dvs. som 15-årig, og blev underløjtnant i foråret 1905 og løjtnant to år senere. Han blev fra 1909 til 1912 videreuddannet til søofficer i et forløb, der sluttede med gennemgang af minekursus. I forsommeren 1914 blev han kaptajn, og indtil 1917 var han chef for mineberedskabet i Stockholm, det meste af tiden fra den gamle kanonbåd *Rota*, der nu anvendtes som minelægger. Fra 1917 til 1919 gjorde han tjeneste på tre forskellige panserskibe, herunder bl.a. i et år på panserskibet *Sverige*, dog som nævnt afbrudt af deltagelsen i den skandinaviske minekonference i Göteborg i juli 1918.

Da panserskibet i slutningen af september deltog i kongebesøget i København, var Arnberger med. Han var en af de tre stabsofficerer (flaggadjuanter) under Gisiko i admiralsens stab, og her har han sin nok første mulighed for at møde Rechnitzer. I vinteren og foråret 1919 var han tjenstgørende som mineekspert ved gesandtskabet i London. Fra efteråret 1920 og to år frem var han igen minedivisionschef, først et år i Karlskrona og derefter et år i Stockholms skærgård. I den periode virkede hans kanonbåd *Rota* også som skolefartøj for officersskolen. Da der ikke var øvelsesaktiviteter, er det overvejende sandsynligt, at kaptajn Nils Arnberger var til stede, da Rechnitzer og prins Axel holdt deres foredrag i *Sjöfficers-Sällskapet i Carlskrona* den 4. april 1921, og hvor Rechnitzer gav sin beskrivelse af logikken bag den danske flådes hensyn til tyske interesser i neutralitetsforsvarsindsatsen under krigen.

I vinteren 1922-23 var Arnberger tilbage på *Sverige*, nu som næstkommanderende, og i februar modtog han udnævnelsen til kommandørkaptajn af anden grad. Derefter fulgte igen kommando inden for mineområdet med placering i

19 Ibid., p. 137; Dülffer (1973), 1973, pp. 94-97, 109-111; Rahn (1976), p. 243.

20 Dülffer, pp. 113 f.

Niels Arnberger som kommandørkaptajn. Sandsynligvis fra kort tid efter hans udnævnelse tidligt i 1923. (Foto: Fra nekrologen i *Tidskrift i Sjöväsendet* 1930)

Karlskrona, indtil Arnberger i efteråret 1927 blev udnævnt til marineattaché i Berlin med sideakkreditering til København.²¹

I 1923 blev Arnberger optaget i *Örlogsmannsselskabet* (svarende til det danske Søløjtnantselskab, men i Sverige kun med inviterede medlemmer). Allerede samme år skabte han opmærksomhed om sin person ved at argumentere for flådens sag i den hær- og eksistensforsvarskritiske socialdemokratiske presse.

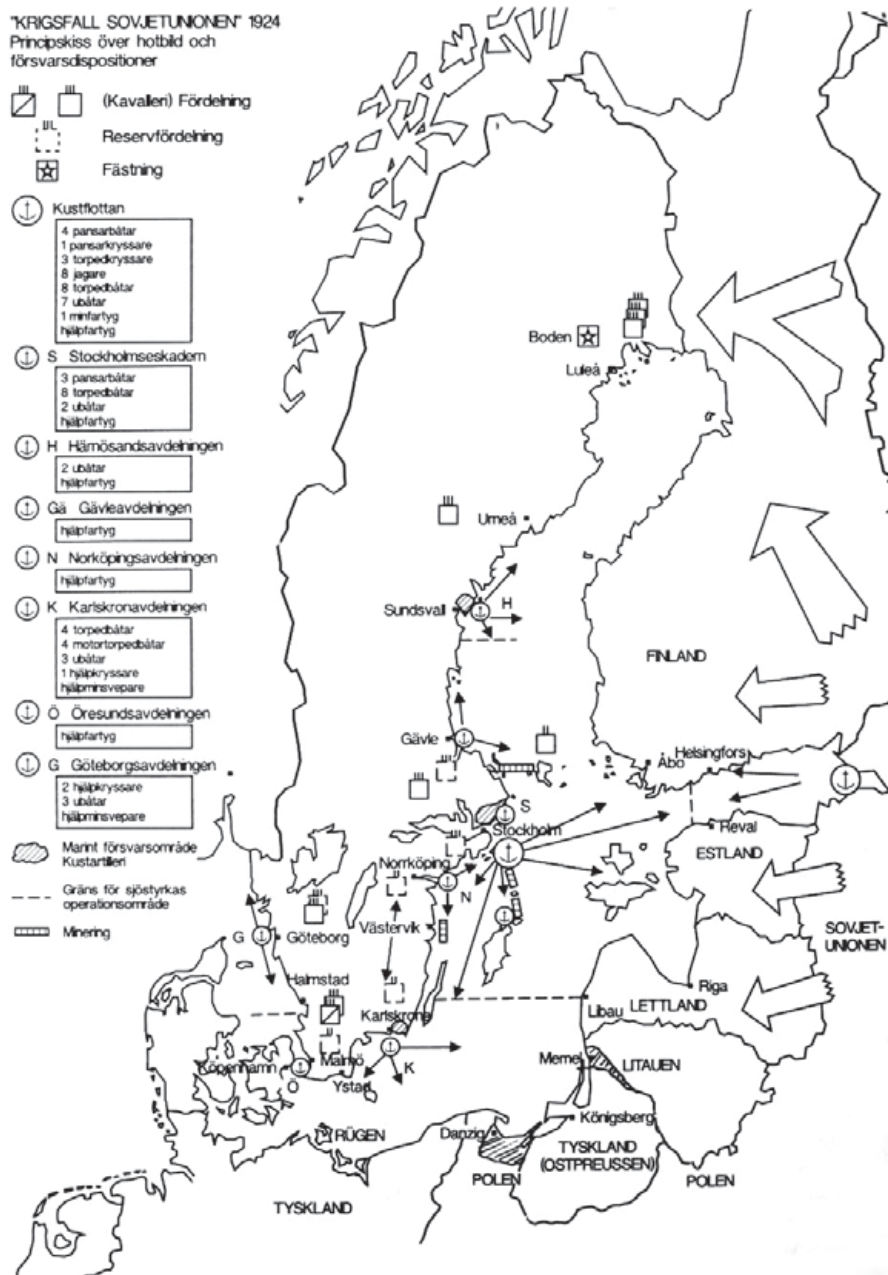
Rammen for udviklingen af den svenske flåde var lagt af den internationale situation, som fremgik af "Marinberedningen" fra oktober 1921. Den konstaterede, at den svenske flådes panserskibe indtil videre kunne løses opgaverne. "*De borde emellertid kompletteras och på sikt ersättas med en annan typ av artillerifartyg som skulla vara "snabbare än de starkare och starkare än de snabbare", en eftersträvansvärd egenskap som inte längre kännetecknade de befintliga pansarskeppen.*"²² I det efterfølgende arbejde om en ny forsvarsordning, som fremlagde sin betænkning i marts 1923, var Otto Lybeck tilknyttet som maritim sagkyndig.²³

Arnberger blev i 1923 også medlem af en gruppe af højere søofficerer (kommandører og kommandørkaptajner): *Föreningen för Flottans Framåtförande* (F.F.F.). Foreningen arbejdede politisk for marinens sag. Den 5. oktober, det første

21 KrA, Generalrulla Arnberger, Nils Josef; Kort biografi i: *Marinstaben 1884-1934: en minneskrift utarbetad inom marinstaben* (Stockholm 1934).

22 Åhlund, Bertil, *Svensk maritim säkerhetspolitik 1905-1939* (Marinlitteraturföreningen, Karlskrona 1992), p. 120.

23 Ibid., pp. 121 ff.

Planen for en svensk krig mod Sovjetunionen fra 1924.
 (Skitse fra Bertil Åhlund. *Svensk maritim säkerhetspolitik*)

møde, hvor Arnberger deltog, var hans eneste bemærkning at hilse fra kammeraterne i Karlskrona. Han deltog igen den 10. december, hvor også den ledende kraft Lybeck var til stede. Her var hovedemnet søofficersuddannelsen, herunder om kadetten var klar til udnævnelse til officer direkte efter uddannelsens afslutning. Det mente Lybeck, at en kadet var, uanset om han fortsat havde behov for at videreuddanne sig. Arnberger blandede sig først, da man diskuterede uddannelsens indhold, hvor han som Lybeck støttede en tilpasning til nye behov. Mod slutningen af mødet diskuterede man det kommende forsvarsforslag fra regeringen, som man forventede i februar 1924, for at fastslå hvad det minimale niveau skulle være for at få søofficerernes støtte. Arnberger håbede på et rimeligt stort materielinvesteringsbudget, hvilket Lybeck støttede. Man ville mødes næste gang i januar. Ved dette møde, der fandt sted den 28. januar 1924, var Lybeck til stede, men ikke Arnberger. Der var endnu ikke noget grundlag for at diskutere det fremtidige forsvar, og det var heller ikke tilfældet på mødet den 8. februar, hvor man dog blev enige, om at der skulle udarbejdes en brochure, der argumenterede for marinens sag. Den skulle ikke direkte angribe hæren, kun gøre dette indirekte ved at fremlægge Sveriges forsvarspolitiske situation, truslen og den moderne søkrigs natur. Betydningen af søforbindelserne til Sverige skulle understreges, samt neutralitetsbehov og sikringen af grænserne. Man skulle beskrive behov for bemanning, erstatningsbyggeri, beredskab og øvelserne.

Derefter fremlagdes indholdet af en brochure, som Arnberger sammen med nogle kolleger havde under udarbejdelse. Da Arnberger ikke deltog i mødet, fremlagde en af medforfatterne, kaptajn Ågren, indholdet. Det helt afgørende element var afvejningen mellem værnene, men andre var af den opfattelse, at man burde samarbejde med arméen og ikke modarbejde hinandens interesser. Åberg fastholdt, at det var søofficerens "*plikt att öppet och ärligt säga ifrån sin mening att flottan är minst lika berättigad när det gäller medelsfördelning*". Det blev besluttet, at Arnberger selv skulle præsentere sin brochure. Forløbet og publikationen beskrives pga. indholdets relevans for samspillet mellem svenskeren og Rechnitzer og som illustration af, hvordan søofficerer så på det nationale forsvar.

Præsentationen af udkastet til brochuren skete den 18. februar 1924, hvor Arnberger straks fik ordet. Han forklarede, at udgivelsen af en brochure allerede var blevet diskuteret med et par kolleger i foråret 1923. Manuskriptet var blevet sendt til Karlskrona for få bemærkninger derfra. Arnberger havde også diskuteret sine idéer med socialdemokrater og her specielt understreget behovet for nybygning af skibe. Før diskussionen oplæste Arnberger brochuren i sin helhed. Der var bred støtte til udgivelsen. Den skulle være én af to brochurer. Den var fortræffelig, og der skulle kun justeres ved at fjerne overdrivelser, hvilket man gerne ville hjælpe med. Det var en kommentators opfattelse, at "*kamraterne i Karlskrona utfört ett vackert arbete för flottans sak. Alla i Stockholm vore dem tacksamma här för.*" Arnberger svarede på kommentarerne, at han mente, at brochuren "*ej kunna*

Forsiden af brochuren, da den udkom senere i 1924. (Krigsarkivet)

tagas till intäkt för nedskrivning af armén". Brochuren blev ikke diskuteret mere før sin udgivelse senere på året.²⁴

Brochuren udkom senere på året med titlen "*Maritimt försvar!*" Den argumenterede, "*att samma lugna eftertanke, som bjuder oss att söka freden, bjuder oss icke under nuvarande osäkra förhållanden, ensamma bland Europas stater, slå in på avrustningens väg.*" Den fortsatte, at der ikke længere var en umiddelbar og større landmilitær trussel. Kun Norrland måtte hæren forsvare for det tilfælde, at Sovjetrusland gennemførte en offensiv igennem Nordfinland. Truslen fra Sovjetunionen mod Centralverige kom over havet og var ikke større, end den kunne håndteres uden bidrag af hæren. "*Flottan och flygvapnet kunna tillsammans förhindra, att krigsskådeplatsen förläggas till våra kulturella och ekonomiska centra vid kusten, armén kan det icke.*" Der var i øvrigt ikke længere en tysk flåde til at afbalancere den russiske, men det kunne den svenske, hvis politikerne gav den fornødne støtte.²⁵

²⁴ KrA, F.F.F. IV. Protokol 1919-1925.

²⁵ KrA, F.F.F. V. Protokol 1925-1929.

Lobbyindsatsen for marinen, som brochuren var en del af, var sandsynligvis medvirkende til, at den nye 1925-forsvarsordning indebar, at mens hæren blev ramt af betydelige reduktioner, blev flådens enheder bevaret, men nybyggeri var meget begrænset og skubbet til fremtiden, dvs. at løsningen blev som for den danske flåde ved 1922-ordningen. Flåden fik ikke dele af hærens budget overført til sig selv. Da *Föreningen för Flottans Framåtförande* diskuterede den kommende forsvarsordning en sidste gang den 1. februar 1927 var både Lybeck og Arnberger til stede. De to var enige i, at det var i sidste øjeblik i forhold til det politiske beslutningsforløb, men alle muligheder burde udnyttes. Arnberger foreslog, at provinspressen skulle mobiliseres til støtte for flåden.²⁶

Et halvt år senere, dvs. i efteråret 1927, var kommandørkaptajn Arnberger udsendt som marineattaché til Berlin, København og Helsingfors samt fra et år fra slutningen af oktober 1928 også til Riga og Tallinn. Hans relativt beskedne familiebaggrund og tjeneste som minespecialist kan ikke siges at gøre ham til en naturlig kandidat til en stilling som militær diplomat og efterretningsofficer. Som det senere vil blive uddybet, må hovedforklaringen vurderes at have været Arnbergers meget aktive indsats for marinen, herunder samarbejdet i *Föreningen för Flottans Framåtförande* med Otto Lybeck, men hans usædvanlige partipolitiske åbenhed over for centrum-venstre kan have medvirket til at gøre ham til en naturlig kandidat i den nu liberale regerings øjne.

Det er ikke sikkert, at han allerede ved udsendelsen fik til opgave at prioritere indsamlingen af oplysninger om det nye, tyske panserskibsprojekt. Det skyldes, at hans forgænger som attaché, August Giron, i juni 1927 korrekt havde rapporteret, at den tyske flåde stadig diskuterede, hvilken vej man skulle gå ved afløsningen af de gamle slagskibe, da de 10.000 tons lagde meget store begrænsninger på et panserskibs muligheder.²⁷

Rechnitzers forsvarspolitiske idéudvikling fra 1923 til 1928

Hjalmar Rechnitzer fortsatte sin tjeneste i Marineministeriet, hvor han i september 1923 blev direktør, dvs. den ledende faglige rådgiver og forvalter for forsvarsministeren i dennes rolle som marineminister. Det var således Rechnitzer, der kom til at lede gennemførelsen af de reduktioner, der var en følge af 1922-forsvarslovene. Det, som pressede værnet ved loven, var dels det meget lave budget for bygning af nye skibe, dels at der ikke var vilje til at tage højde for de stigende priser, som bl.a. var en følge af den tekniske udvikling.

Rechnitzer konstaterede også til stadighed, at Hæren og politikerne fra De

26 Ibid.

27 KrA, Marinstaben, Utrikesafdelningen, Serie E III 1, Marinattachérapporter, Tyskland 1926-1927, Volym nr. 5, Kungl. Beskickningen Berlin, Marinattachén, Nr. 108, Verksamheten i den tyska flottan, Rapport n.r 82 (Giron), Stabsrapport, (påført "Förtroligt" ved modtager), til Statsrådet och Chefen för Kungl. Forsvarsdepartementet (Avskrift till Chefen för Marinstaben) af 13.6.1927.

Konservative ikke viste nogen vilje til at forstå disse problemer. I sin kamp for at påvirke politikerne til at forstå flådens behov søgte Rechnitzer ledende engelske sagkyndige og politikeres udtalelser til støtte for sit eget synspunkt, nemlig at dansk rådighed over hærenheder ved stræderne var ret irrelevant for udlandet. Kun flådens styrke var af betydning for dansk neutralitetshævdelse.

Med den socialdemokratiske overtagelse af magten i 1924 og efterfølgende fremsættelse af "*Lov om Omdannelse af Hær og Flaade til et Vagtkorps og en Statsmarine, bestemt til Varetagelse af Danmarks Neutralitets- og Folkeforbundsopgaver*" samme efterår, var det under alle omstændigheder urealistisk at søge forbedringer, men dette udelukkede ikke, at man kunne lære af lovforslagets reduktion af hæren til et lille vagtkorps.

I foråret 1925 udnævnte regeringen Rechnitzer til kontreadmiral, sandsynligvis for at hjælpe direktøren i dennes strid med viceadmiralen. Beslutningen blev kritiseret, men Rechnitzer selv konstaterede, at den højere grad styrkede hans position i forhold til andre ministerier samt "*over for repræsentanter for udenlandske marinere, gesandtskaberne med mere.*"²⁸

Udfordringen fra Afrustningsforslaget blev snart suppleret og forstærket, da Locarno-overenskomsterne fra efteråret 1925 banede vejen for Tysklands medlemskab af Folkeforbundet i 1926. Værnene var på vegne af "*Folketingets Udvalg angaaende Afrustning*" af forsvarsministeren blevet bedt om at beskrive konsekvenserne for dansk forsvar af, at Tyskland nu syntes fjernet som mulig fjende, og direktøren var straks villig til at give sit bud på virkningerne af den nye situation.

Rechnitzers analyse af den nye situation forelå den 19. februar 1926. Dels beskrev den virkningerne på Danmarks militærpolitiske stilling, dels gav den en redegørelse for de mulige ændringer for dansk forsvars ordning, hvis Tyskland rent faktisk blev medlem af Folkeforbundet, "*og en Voldgiftstraktat mellem Tyskland og Danmark vedtages*". At den anden forudsætning aldrig blev opfyldt, blev herefter ignoreret af Rechnitzer selv under sin efterfølgende indsats.

Rechnitzer startede med at beskrive de forhold, der undergravede Folkeforbundets muligheder for at virke, og opregnede de stridigheder, hvor Forbundet havde vist sig magtesløst. Man måtte derfor være forsigtig med at overvurdere forbundets betydning som andet end endnu en faktor, man skulle tage hensyn til. Derimod var aftalerne fra Locarno væsentlige, bl.a. fordi Tyskland indgik voldgiftsoverenskomster med to medlemmer af Folkeforbundet, så man bandt sig til et fredeligt forhold til Frankrig og Belgien. Grænserne her blev nu også garanteret af England og Italien. Mens situationen i Vesteuropa således var stabiliseret, var det samme ikke tilfælde i øst, hvor modsætningsforholdet mellem Rusland og England trådte stadig skarpere frem. I Østersøen blev situationen præget af Sovjetunionens erklærede mål om at opbygge en stærk slagflåde, hvor man kun var parat til at sænke ambitionsniveauet, hvis Østersøen blev lukket

28 Bjerg, Hans Christian, *Admiral Rechnitzers maritime og politiske erindringer 1905-40* (Gyldendal, København 2003), pp. 114-125, 141-146.

for fremmede flåder. Konfliktpotentialet knyttede sig til de russiske ambitioner i Randstaterne, dvs. Finland, Polen og de tre baltiske lande, hvor der som i Rusland fandt en oprustning sted. Dette “*peger utvivlsomt i Retning af et kommende Opgør*”. Det var den eneste konfliktmulighed, som admiralen så det som nødvendigt at forholde sig til.

I dette opgør med Sovjetunionen syntes Tyskland dog at ville holde sig ude uanset et medlemskab af Folkeforbundet. På grund af sin svage flåde kunne man heller ikke påvirke en konflikts udvikling væsentligt, og Tysklands handel krævede, at landet ikke kom i konflikt med England og Frankrig.

Et opgør i Østersøen ville være påvirket af kontrollen over de danske stræder. Rechnitzer citerede derefter i en diskret kritik af Afrustningsforslaget Forbundet for at anbefale, at dets medlemmer opretholdt land-, sø- og luftstyrker.

Danmark skulle i fremtiden indrette sine væbnede styrker efter de behov, der ville opstå under denne truende konflikt i Østersøen om Randstaterne. Her var Danmarks rolle givet, “*dels ved Folkeforbundets gensidige Forpligtelse og dels ved vort Lands økonomiske Interesser, der maa udelukke et Modsætningsforhold til Vestmagterne*.” Her var truslen en russisk landgangsoperation omkring stræderne “*for her at etablere et saa stærkt Forsvar, at det vil koste Vestmagterne betydelige Anstrengelser at bryde det*”. En anden mulighed, man måtte tage højde for, var en mere begrænset sovjetisk operation mod stræderne med formål at få kontrol over afmærkning og fyr.

Landgangsoperationen ville på grund af afstanden fra de russiske baser være vanskelig og krævende, hvis Danmark rådede over et afpasset militært værn, og fordi russerne bl.a. måtte forudse, at Sverige ikke holdt sig neutralt og opererede mod forbindelseslinjerne igennem Østersøen. Derimod var den mere begrænsede operation sandsynlig og kunne omfatte en “*samtidig Trus(s)el fra en russisk Flaadestyrke i Køgebugt om Bombardement af Hovedstaden*”, der ville “*bringe en dansk Regering i en yderst prekær Situation*.”

På dette grundlag konstaterede Rechnitzer, at det danske landforsvar af Jylland skulle koncentrere sig om alene at kunne imødegå en grænsekrænkelse med irregulære styrker. Herudover skulle danske styrker kunne neutralitetsforsvare ved stræderne og sikre tilstedeværelse som neutralitetsvagt andre steder i de danske farvande. Til at løse denne hovedopgave skulle man for det første have tre mine-læggere og minemateriel til at spærre den sydlige adgang til Sundet og bælteerne, for det andet skulle minespærringerne sikres af seks “*bevogtningskibe*”, der var stærkere bevæbnet end de russiske destroyere, dvs. små fladbundede artilleriskibe med minimum fire kanoner (sandsynligvis 15 cm-skyts, som Munch ikke opfattede som “offensivt”). For det tredje skulle flåden råde over observations- og patruljemateriel til neutralitetsvagttjeneste samt 100 fly, herunder 18 patruljebåde på størrelse med torpedobåden *Hvalrossen*, men primært artilleribevæbnede (da Munch ikke kunne lide torpedoer). For det fjerde skulle man råde over “*fremskudt Bevogtningsmateriel*”, der ud over flyene rådede over 36 små undervandsbåde fordelt på tre grupper. Endelig skulle man råde over værksteds- og depotskibe.

Hærens opgave var ud over grænsevagten i Jylland at levere en automobiltransporteret "kystvagt" med maskingeværer, antiluftskyts og noget sværere motoriseret artilleri, der kunne bidrage til at bekæmpe minestrygere.²⁹

Det er uklart, om Rechnitzer her blot søgte at lægge sig tættest muligt op af Afrustningsforslaget samt Munchs meninger om maritimt materiel, om han havde set "Maritimt försvar!" fra 1924 eller blot tænkte parallelt med den svenske brochure.

Den svenske flådes fokus frem mod 1927

Det svenske søofficerskorps havde som beskrevet gennem en målrettet kraftanstrengelse før og under Verdenskrigen fået opbygget den kerne af små, hurtige slagskibe af *Sverige*-klassen, som man betragtede som nødvendige for landets forsvar og bevarelsen af den svenske flådes prestige. Men den indsats, som bl.a. Otto Lybeck og Nils Arnberger havde deltaget i fra 1923, havde sandsynligvis fået det resultat, at marinen ikke blev ramt så hårdt som hæren. Som beskrevet i Anders Berges overbevisende disputats "*Sakkundskap og politisk ratioinalitet. Den svenska flottan och pansarfartygsfrågan 1918-1939*",³⁰ var den flådeplan fra februar 1927, der fulgte 1925-nedrustningsbeslutningen to år tidligere, dog skuffende. Den havde som allerede beskrevet ikke, som Arnbergers brochure anbefalede, sikret finansieringen af flåden gennem en del af, hvad der blev sparet på hæren. Nybygningsprogrammet for finansårene 1928/29 til 1932/33 omfattede kun en hangarkrydser ("flygplanskryssare"), to destroyere, fire patruljebåde og tre undervandsbåde. Men planen gav dog også et grundlag for håb for fremtiden, fordi der i samme fire år var afsat penge til udarbejdelse af tegningerne til bygning af det panserskib, der skulle indgå i skibsbygningsplanen for de efterfølgende fire finansår.³¹

Den strategiske doktrin, som i 1925-27 styrede den svenske flådes operative tænkning og ønsker om materielanskaffelser, lå helt i forlængelse af Arnbergers "Maritimt försvar!" fra 1924. Man skulle gennemføre et fremskudt invasionsforsvar mod eventuelle sovjetiske landgangsoperationer fra Finske Bugt over Østersøen mod det centrale Sverige. Mulighederne for succes var afhængigt af, at den svenske flåde ikke tabte yderligere kampkraft i forhold til den sovjetiske. Ganske vist var den væsentligste trussel mod transportflåden de svenske undervandsbåde, men disse ville også kunne virke effektivt mod de sovjetiske slagskibe. Sådanne skibe ville dog kun blive indsat til beskyttelse af transportskibene, hvis disse blev truet af svenske artilleriskibe. Man vurderede, at den svenske kystflåde med

29 Rigsarkivet, Krigsministeriets 5. kontor, Pakke nr. 33, Hærlovsarkivet, Hærlovsarbejder 1922-1927, Direktøren for Marineministeriet, af 19.2.1926 "Udtalelser...": Bjerg, *Admiral Rechnitzer* ... (2003), p. 69.

30 Acta Universitatis Stocholmiensis 37, (Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1987).

31 Berge, Anders (1987), pp.82 f.

flystøtte kunne få succes mod de sovjetiske styrker i en kort kamp. Som Berge formulerede det “*skulle den svenska flottan udformas som en stormaktsflotta i miniatyr*”.

Indsatsen ville kunne lattes gennem basesamarbejde med Estland, Letland eller Finland. Doktrinens forudsætning var, at de svenske panserskibe var i stand til at kæmpe effektivt mod modpartens slagskibe mht. svært artilleri og fart. De simple kriterier for kampkraft blev lagt til grund for kravene til det fjerde panserskib af den nye, forbedrede *Sverige*-klasse, hvor konstruktionstegningerne nu skulle udvikles.³² I sin konklusion på behandlingen af 1925-27-beslutningsforløbet konkluderede Anders Berge, at det “*bidrog till att befästa flottans uppslutning bakom pansarfartygsdoktrinen, också som ett program på längre sikt*”³³. Som Niels Juel havde været i den danske flåde indtil det politiske forbud mod svært skyts, kan man sige, at den svenske marines opfattelse af en central del af sin identitet blev bundet til det nye skib, der skulle bygges fra 1933. Som Berge også konstaterede, betød dette, at det forhold, at tyskerne i 1928 besluttede at bygge et skib, der inden for de givne begrænsninger var ligeværdigt med stormagtsflådernes skibe, var særdeles interessant.

Det var relevant for den svenske flåde, fordi det planlagte nye svenske skib herefter allerede var blevet distanceret i kampkraft, før det blev designet: “*Östersjöns blå band för tunga örlogsfartyg skulla nu gå förlorat till de snabbare och starkare tyska skeppen*”. På grundlag af oplysningerne fra bl.a. Arnberger fra Tyskland besluttede et møde i april 1929, hvor bl.a. marinestabschefen Otto Lybeck deltog, at holde fast ved *Sverige*-klassens balance mellem skytskaliber og fart for det nye skib, og ikke som kystflådechefen anbefalede, gå til 34 cm-skyts mod reduktion af farten til 18 knob for at kunne kæmpe mod de tyske skibe. Mødet konstaterede nemlig, at man ikke behøvede at regne med de tyske skibe som fjende.³⁴

Otto Lybeck fokuserer på Tyskland

Den 11. februar 1927 var chefen for den svenske kystflåde, kontreadmiral Otto Lybeck, blevet beordret til sin nye stilling som Chef for Marinestaben, dvs. værnschef.³⁵ Han skulle ganske vist først overtage stillingen den 1. april, men hans handlinger i de efterfølgende uger viser, at han så det som af stor betydning at få klarhed over, hvad der skete i den tyske marine. Admiralen sikrede sig, at hans bekendte fra diskussionerne om den svenske flådes fremtid, kaptajn Nils Arnberger, skulle have en central rolle i kontakten til Tyskland. Allerede den 18. marts, dvs. næsten et halvt år før Lybeck formelt overtog sin nye stilling, beordrede regeringen, at Arnberger skulle overtage posten som marineattaché per

32 Berge (1987), pp. 76–81.

33 Ibid., p. 91.

34 Ibid., pp. 93 f, 97.

35 KrA, General-Rulla öfver Kungl. Flottans Officerare 1907-, p. 186.

den 1. oktober samme år. For at forberede arbejdet og finde en bolig skulle kommandørkaptajnen gøre ti dages tjeneste ved gesandtskabet i Berlin i begyndelsen af april for at blive forberedt af sin forgænger, "Aug" Giron.³⁶

Som det ses af indberetningerne fra hans tid som marineattaché i 1926-1927, havde Giron lagt mindst lige så meget vægt på Helsingfors og København som Berlin. Han havde løbende rapporteret om den danske marines situation og ønsker under indtryk af regeringens afrustningsforslag og tæt fulgt den finske flådes indsats for at anskaffe undervandsbåde samt videregivet finske oplysninger om den sovjetiske flåde. Han havde ikke forsømt sin virksomhed i Berlin, men rapporteringen herfra var rutinepræget og ikke præget af tætte kontakter.³⁷

Lybeck syntes imidlertid ikke at kunne vente, indtil Arnberger kunne komme på plads. I sommeren 1927 sendte han kaptajn Helge Strömbäck til Tyskland på en 2½ måneds befalet tjeneste i landets flåde. Den 38-årige kaptajn, der blev chef for marinen fra 1945 til 1953, var sandsynligvis allerede da kendt som en af værnets dygtigste yngre officerer. Han ankom til Tyskland den 15. juni og forlod landet igen den 3. september. Det tyske Østersøflåde og dens chef, viceadmiral Erich Raeder, leverede rammen for besøget. Under besøget lod tyskerne ham besøge kystforsvaret, marinens skoler samt de forskellige typer enheder fra torpedobåde over den gamle, men ombyggede, krydser *Berlin* til to af de gamle slagskibe. Som kaptajnens omfattende og detaljerede endelige rapport fra 14. november 1927 viste, gav tyskerne ham adgang til næsten alt. Strömbäck kunne konstatere, at enhederne konstant blev hårdt øvet i vanskelige opgaver, herunder ikke mindst mørkekamp.

Der var dog begrænsninger for den tyske åbenhed. Det, som Strömbäck var mest irriteret over, var, at tyskerne konsekvent afviste hans forsøg på at besøge nye enheder eller de moderniserede gamle slagskibe. Han havde heller ikke fået lov til at følge den første enhed, han besøgte, en halvflotille af ældre torpedobåde, under dennes flådebesøg til Estland og Letland.³⁸

I bilaget "Diverse", det sidste af de ellers emneopdelte bilag i Strömbäcks omfattende og grundige rapport, refererede han de delte meninger om afløsningen af de gamle slagskibe. Chefen for Østersøstationen, dvs. viceadmiral Raeder, så begrænsningen på 10.000 tons som hindrende for at bygge et slagkraftigt skib. Man burde få englænderne til at acceptere en forøgelse til 20.000 tons. Rapporten fortsatte:

"Från annat håll erfor jag dock att man nu beslutat att bygga ett 10000 tons fartyg med 6 st. 28 cm. kan. och 26 knop.

36 KrA, Marinstaben, Koncepter 1927, Volym n:r 112, B I, Avg. Nr. 115 til CFD af 18.3.1927.

37 KrA, Marinstaben, Utrikesavdelningen, Serie E III 1, Marinattachérapporter, Tyskland 1926-1927, Volym nr. 5, Fra indholdsfortegnelsen er det klart, at Giron anvendte maksimalt en tredjedel af sin indsats på at følge den tyske flåde.

38 KrA, Marinstaben, Utrikesavdelningen, Serie E III 1, Marinattachérapporter, Tyskland 1927-1930, Volym nr 7, Kaptan Strömbäcks rapporter om tysk tjänst 1927, Kaptan Strömbäck, Rapp. 6./Tyskland, Hemlig af 14.11.1927 til Chefen för Marinstaben.

Genomgående synes man anse att den tyska flottan bör hållas så stark, att den kan hindra en fiende komma in i Östersjön. Ur denna synpunkt är man mycket intresserad av huruvida Flintrännen kommer att fördjupas så att större fartyg än kryssare kunna inpassera ...”³⁹

Viden om det nye materiel og slagskibsafløerskibet måtte skaffes af Arnberger.

Arnberger i Tyskland

Arnberger som marineattaché indtil virksomheden som tysk agent

Som artiklen skal komme tilbage til, indledtes Abwehrs anvendelse af Arnberger sandsynligvis i februar 1928, dvs. lige før hans første og ret lange besøg i Danmark i marts. Samarbejdet kan være indledt på både svenskerens eget og et tysk initiativ.

Lad os først se på karakteren af de rapporter, som han skrev i Berlin fra starten af arbejdet i begyndelsen af november 1927 til og med februar 1928.

Emnet for hans første rapport fra 28. november 1927 var en komplet analyse af den tyske flådes situation. Den startede med at forsvare den lige gennemførte afskedigelse af fire af rigsmarinens 12 admiraler. Afskedigelserne af disse omkring 50-årige officerer, dvs. personer i deres “*bästa* ålder” var blevet kritiseret. Men de havde været nødvendige for fortsat at sikre mulighed for forfremmelse af yngre søofficerer. På dette punkt blev situationen så bedre end i Arnbergers egen flåde. På materielområdet beskrev han kort byggeriet af nye lette krydsere og de eksisterende krydsers anvendelse, og han nævnte søsætningen af to nye destroyere.

Derefter behandlede han den tyske flådes forvaltning af sine officerer, der var karakteriseret af en vis delegering til de flådestationer og andre myndigheder, som marinen var opdelt i. Udnævnelsen og anvendelsen af admiraler blev bestemt i Rigsværnsministeriet, fra orlogskaptajn til kommandør lå ansvaret hos chefen for marineledelsen, mens anvendelse af lavere officersgrader, andre befalingsmænd samt menige var delegeret til myndighederne uden for Berlin.

Han nævnte Lohmann-affæren. Arnberger noterede, at resultatet af kommissionsundersøgelsen af sagen “*av allt att döma ej kommer att offentliggöras*”. Den sidste bemærkning tyder på, at han godt vidste, at sagen drejede sig om Tysklands oprustning i strid med Versaillestraktaten. Rapporten var ledsaget af bilag med lister over den tyske flådes chefer og over dens skibe.⁴⁰ Man må sige, at Arnberger var nået langt efter kun tre ugers arbejde i attachéstillingen.

Denne første rapport var – godt – standardmarineattachéarbejde. Det kan man derimod ikke sige om hans anden rapport fra 21. december. Den var langt mere end en standardrapport, idet den byggede på fortrolige oplysninger fra kil-

39 Ibid.

40 KrA, Marininstaben, Utrikesafdelningen, Serie E III 1, Marinattachérapporter, Tyskland 1927–1930, Volym nr. 7, Kungl. Svenska Beskickningen Berlin, Rapport N:r 1 (Arnberger), Stabsrapport, af 28.11.1927.

der inden for den tyske flåde og blev derfor af Arnberger gjort "Strängt förtroligt". Det første element i rapporten drejede sig om det langturstogt, som krydseren *Berlin* havde indledt 1. december, det første efter krigen til Sydøstasien og Australien. Arnberger kunne oplyse om de særlige opgaver, krydserens kaptajn havde fået med hensyn til havundersøgelser. I et bilag oplystes Stockholm derefter om den udrustede tyske flådes krigstidsopdeling. Han kunne oplyse, at paraden den 31. maj i anledning af Jyllandsslaget i 1916 herefter ville blive varetaget af flåden.

Han skrev, at det tyske søofficerskorps nu intensivt fulgte den britisk-amerikanske diskussion om klassifikation af krydsere, og herunder ikke mindst deres bevæbning. Den tyske marine håbede på, at udviklingen ville medføre, at England måtte opgive at følge med USA og derefter med eller mod sin vilje blev tvunget til at acceptere princippet om havenes frihed og at Royal Navy derfor ikke kunne gribe ind over for den internationale handel i en fremtidig krig. Han noterede, hvorledes de tyske søofficerer tæt fulgte den maritime konkurrence i Middelhavet mellem Italien og Frankrig.

Han beskrev, hvorledes tyskerne vurderede, at de flåder med undervandsbåde, som Estland, Letland og Polen opbyggede, i en kommende krig i Østersøen ville blive indsat mod de tyske søforbindelser til Skandinavien og Østprøjsen. Finlands flåde blev ikke nævnt i denne sammenhæng. Han skrev angående Polen, at "*Utbyggnaden av den polska örlogs- och handelshamnen Gdingen (dvs. Gdynia) ses med synnerligen oblida ögon. Den anses utgöra en maskerad fransk örlogsbas i Östersjön ...*".

I næste punkt afviste Arnberger muligheden af, at der kunne være et tæt samarbejde mellem de tyske og russiske mariner (dvs. i modsætning til det land- og luftmilitære samarbejde). Endeligt kunne han meddele, at det tyske rigsværnsministerium ville bede om midler til bygningen af et nyt panserskib.⁴¹ I modsætning til den første rapport var indholdet af denne anden et klart resultat af, at den tyske marineledelse eller en person i denne havde besluttet at give svenskeren privilegeret insiderviden. Den sidste rapport fra 1927 omhandlede undervands-signalering.⁴²

Men det var som nævnt spørgsmålet om byggeriet af det nye tyske panserskib, der blev hovedemnet for Arnbergers rapportering i 1928. I sin første rapport om emnet fra dette år, fra 10. januar, beskrev han den offentlige debat om projektet og skrev, at man ville bygge fire sådanne skibe i løbet af det næste årti, og mens deres størrelse formelt ville være begrænset til 10.000 ton, ville det reelle deplacement være på 12.000 ton. Han skrev endvidere, at han var lovet adgang til ikke-offentliggjorte oplysninger om skibets egenskaber. Rapporten bragte derudover

41 KrA, Marininstaben, Utrikesavdelningen, Serie E III 1, Marinattachérapporter, Tyskland 1927-1930, Volym nr. 7, Kungl. Svenska Beskickningen Berlin, Rapport Nr: 2 (Arnberger), Stabsrapport, Strängt förtroligt, af 21.12.1927.

42 Ibid., Oversigten "Marinattachérapporter, Berlin, (Arnberger), 1927, 1928, 1929, 1930".

en række andre oplysninger, hvoraf den væsentligste var om den voksende tyske søhandel og dens store betydning for landets eksport og import.⁴³

I de efterfølgende rapporter behandlede Arnberger bl.a. igen Lohmann-affæren og den afførte afløsning af rigsværnsministeren, ⁴⁴ indtil han den 4. februar kom tilbage med de supplerende oplysninger om panserskibsprojektet, han kunne skaffe. Der var imidlertid ikke meget at give, hvilket angiveligt skyldtes, at mange væsentlige spørgsmål ikke var afklaret endnu, herunder kaliber og antal af kanoner i hovedbevæbningen. Man skulle dog med valget sikre, at skibets fart blev størst mulig.⁴⁵

Imidlertid havde Arnberger kun fire dage senere “*av en härvarende kollega*” skaffet de manglede detaljer om panserskibet, der som nævnt ikke mindst var interessante for en svensk søofficer, fordi konceptet var nogenlunde det samme, som havde været grundlaget for panserbådene af *Sverige*-klassen: Man skulle kunne sejle fra de fjendtlige enheder, der var stærkere, og kunne kæmpe effektiv med dem, som var lige så hurtige eller hurtigere. Arnberger kunne nu rapportere, at hovedbevæbningen på det tyske panserskib var 2 tårne med hver tre 28 cm kanoner, sekundærbevæbningen seks til otte 15 cm kanoner, han kunne beskrive karakteren og tykkelsen af pansringen, at skibet ville få dieselmaskineri og forventedes at kunne sejle med 23-24 knob (reelt blev makshastigheden 28 knob). Skibet var betydeligt større end *Sverige*, havde to 28 cm-kanoner mere og ville kunne sejle lidt hurtigere, men i øvrigt var de to typer skibe sammenlignelige. Arnberger havde også fået oplysningen om, at marinen havde ønsket 30,5 cm skyts, men at dette var blevet afvist. Også denne rapport klassificerede marineattachéen “*Strängt förtroligt*”.⁴⁶ Denne pludselige tyske adgang til netop de oplysninger, som Arnberger søgte, og at dette skete før første rejse til København, tyder på, at tyskerne nu havde besluttet at anvende svenskeren som deres agent.

Denne antagelse kan yderligere forstærkes, for en uge senere kunne Arnberger i en supplerende, generel rapport forklare den strategiske baggrund for den tyske marines valg. Her leverede Arnberger reelt hoveddrammen for Abwehr-rapporter om Danmark igennem det næste års tid: Polen blev angivet som det land, som man med størst sandsynlighed ville komme i krig med. Imidlertid ville Frankrig og eventuelt også Belgien slutte sig til Polen. Det blev så anset som sandsynligt, at denne koalitions første handling ville være en offensiv mod Elbmundingen, en offensiv, som næppe ville kunne standses. Det blev derfor helt afgørende for Tyskland at holde Østersøhavnene åbne. Dette kunne bedst opnås ved at hindre

43 KrA, Marinstaben, Utrikesafdelningen, Serie E III 1, Marinattachérapporter, Tyskland 1927–1930, Volym nr. 7, Kungl. Svenska Beskickningen Berlin, Rapport N:r 4 (Arnberger), Stabsrapport, af 10.1.1928.

44 Ibid., Oversigten “Marinattachérapporter, Berlin, (Arnberger), 1927, 1928, 1929, 1930”.

45 Ibid., Kungl. Svenska Beskickningen Berlin, Rapport N:r 11 (Arnberger), Stabsrapport, af 4.2.1928.

46 Ibid., Kungl. Svenska Beskickningen Berlin, Rapport N:r 12 (Arnberger), Stabsrapport, Strängt förtroligt, af 8.2.1928.

Den helt nye lette krydser *Köln* besøgte København i august 1930. Krydseren var den tredje og sidste enhed af *Königsberg*-klassen. Det var det første tyske flådebesøg siden Verdenskrigen og indledte den genopbygning af samarbejdet mellem de tyske og danske marinere, der fandt sted igennem det næste par år efter Arnbergers pludselige død i maj 1930. (Fotoet er fra Pontoppidans fotoalbum med billeder fra tiden i Marineministeriet, nu i privat eje)

fjendtlige fartøjer i at trænge ind i Østersøen og udnytte den base, de i forvejen havde i Gdynia.

Da bælteerne var danske, var man tvunget til at vente med at standse den indtrængende fjende til i Femern Bælt. Øresund nævntes ikke, næppe fordi man undervurderede strædets betydning, men fordi man ikke ville inddrage Sverige i diskussionen. Panserskibet skulle blandt andre opgaver virke i Østersøen, men Arnberger konstaterede korrekt, at det ikke var skibets eneste mulige rolle. Derudover diskuterede rapporten forskellige andre spørgsmål, som han altid gjorde i sine uklassificerede rapporter.⁴⁷ Arnberger behandlede igen panserskibsspørgsmålet i den rapport, som han sendte den 7. marts fra København.⁴⁸

I alt havde Arnberger indtil denne rapport i løbet af 1928 sendt 11 rapporter til Stockholm af årets endelige tal på 17 rapporter. Af disse 11 rapporter til og med 7. marts var panserskibet emnet i de seks. Af de resterende fem drejede tre sig om Lohmann-affæren, rigsværnsministerens afgang som følge af denne og Groeners udpegning til ny minister.⁴⁹

47 Ibid., Kungl. Svenska Beskickningen Berlin, Rapport N:r 13 (Arnberger), Stabsrapport, af 15.2.1928.

48 Ibid., Kungl. Svenska Beskickningen Berlin, Rapport N:r 14 (Arnberger), Stabsrapport, af 7.3.1928.

49 Ibid., Marinattachérapporter, Berlin (Arnberger) 1927, 1928, 1929, 1930, Huvudinnehåll,

Rechnitzers forbindelsesofficer til udenlandske marinere, Frederik Pontoppidan, fik en på mange måder central rolle i denne historie. Her i Tivoli foran skærmen med bl.a. Kapitan zur See Ludwig von Schröder, den første chef for den helt nye lette krydser *Köln* (hovedet nummer to fra højre). (Fotoet er fra hans fotoalbum med billeder fra tiden i Marineministeriet, nu i privat eje)

Det scenarie, som Arnberger beskrev i sin rapport fra den 15. februar, var det samme, som Assmanns afdeling siden 1927 havde forberedt for den "Führerreise", dvs. instruktionsøvelse med rekognoscering og krigsspil, der skulle holdes for hærens generaler og flådens admiraler i maj 1928,⁵⁰ så vi må sige, at den svenske attaché nu var fuldt opdateret om den tyske marines situations- og trusselsopfattelse. Vi kommer tilbage til "førerreisen", fordi vi må konkludere, at Arnberger med sin virksomhed i København kom til at bidrage væsentligt til dens diskussioner og resultat.

Arnbergers egne rapporter er ikke fundet. Vi har dog fire kilder til, hvad der blev rapporteret om Danmark. Den første er en beskrivelse fra maj 1928 af agentens virksomhed i foråret. Herfra ved vi, at den første rapport om Danmark blev leveret den 4. april.

Den anden kilde er den Abwehrrapport fra november 1928, der formulerede, hvad man må kalde hovedanklagen mod Danmark for unneutral optræden.

Den tredje er referatet af udtalelserne af Abwehrs sagkyndige ved rigsretssagen for spionage mod kaptajn Harry Lembourn i januar 1929.

Endelig har vi en anden, overlevende Abwehrrapport fra februar 1929.

Vi ved således, at Arnbergers agentvirksomhed indledtes før 4. april 1928 og fortsatte i hvert fald til februar 1929.

50 Rahn, Werner, *Reichsmarine und Landesverteidigung 1919-1928* (Bernard & Graefe, München 1976), pp. 153 f.

Det vurderes overvejende sandsynligt, at de tyske efterretningsfolk i Abwehr tæt og loyalt har videregivet, hvad svenskeren rapporterede, fordi kun dette kunne sikre troværdighed af det tegnede billede.

Vi ved, at Arnbergers første besøg i Danmark fandt sted i begyndelsen af marts 1928. Det forhold, at svenskeren pludselig fik adgang til både de oplysninger om panserskibet, han søgte, og indsigt i den trusselsopfattelse, der styrede senforårets Førerrejse, gør det som beskrevet logisk at uddrage, at Arnberger blev rekrutteret/meldte sig som agent og blev briefet af den tyske marineledelse (reelt af Abwehr) i februar 1928, og det forekommer naturligt at se hans motiv som at sikre ideelle muligheder for at løse sin hovedopgave i Berlin, hvor han som modydelse bl.a. fik adgang til detailoplysningerne om det kommende tyske panserskib.

De tyskere, der overbeviste Arnberger om at hjælpe dem, eller som han tog kontakt til, kom som allerede nævnt mest sandsynligt fra kommandør Kurt Assmanns Flådeafdeling i Marineledelsen. Assmann og hans folk havde jo gode grunde til at bede om svenskerens hjælp, og som ansvarlig for alle operative og strategiske spørgsmål havde afdelingen hovedansvaret for Førerrejsen og kunne orientere Arnberger om dens indhold. Den 20. januar 1928 fik Rigsværnsministeriet angiveligt efterretninger om en fransk-polsk tillægsmilitæraftale, der den 18. januar 1926 skulle være indgået i Paris mellem chefen for den franske generalstab, general Marie-Eugène Debeney, og den polske general Władysław Sikorski. Aftalen indeholdt en Artikel 7, der beskrev en flådestyrke, som Frankrig forpligtede sig til at sende ind i Østersøen til hjælp for polakkerne, dvs. en udbygning af netop det problem, som man forudså under forberedelserne til Førerrejsen.⁵¹

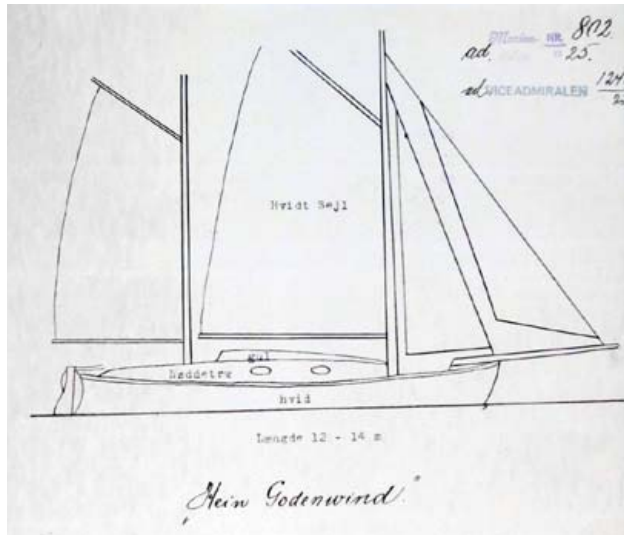
De tyske marinehistorikere Jost Dülffer, Werner Rahn og senere Stefan Kiekel har vist forskellig grad af skepsis over for denne aftale, en kilde, der ikke omtales i polske eller franske arbejder. Tillægsaftalen var med hensyn til tidspunkt og indhold et perfekt middel til at aflede opmærksomheden fra Lohmann-affæren. Dens indhold tegnede en trussel, som var relevant for begge værn og alle relevante dele af det politiske spektrum. Og som vi skal se, blev truslen ved hjælp af Arnbergers bidrag i efteråret gjort overhængende.⁵²

Set i sammenhæng med denne artikels beskrivelse af rekrutteringen af Arnberger til bevidst misinformation må de tyske historikers skepsis ses som velbegrundet.

Nogenlunde samtidig med oplysningerne om tillægsaftalen modtog Abwehr fra en af sine egne kilder, en søofficer af reserven ved navn Sellmer, en rapport om en efterretningssejls med motor- og sejlkutteren *Freya*. Rapporten, der nærmest må betegnes som baseret på rygter, tegnede et billede af en dansk ledelse, der havde forladt neutraliteten og stillet sine militære midler til rådighed for franskmændene:

51 Rahn (1976), pp. 119 f., med selve aftalen med sagsbehandlernote i tillæg pp. 277-281.

52 Dülffer (1973), p. 190; Rahn, p. 122; Kiekel (2007), pp. 55 f.

Den danske efterretningstjeneste registrerede løjtnant Sellmers virksomhed, da han i efteråret 1925 ud over *Freya* anvendte denne kutter, *Hein Godenwind*, hvor han da selv var bådfører, til sin spionagevirksomhed i de danske farvande. (Tegning: Rigsarkivet, Marinestabens efterretningssager)

“Hele militæret, og specielt flyveriet (dvs. Hærens Flyvertropper) og artilleriet er gennemsyret af fransk ånd (gennem franske instruktører) og fransk materiel, og hele Danmarks “militære magt” med sin infrastruktur er reelt Frankrigs støttepunkt. I tilfælde af krig vil denne magt virke i disse trods alt komplicerede farvande mellem disse nordlige øer, og ikke alene gøre det på egne vegne men også på franske, og ret nærliggende, også polske flådestyrker.”⁵³

Sejladserne var blevet iværksat efter Sellmers henvendelse til den nye chef for marineledelsen, admiral Hans Zenker, i efteråret 1925.⁵⁴ Det mest bemærkelsesværdige ved *Freya*-rapporten er, at rapporten overlevede i Flotten-Abteilungs sagsarkiv på trods af sin klart turist- og amatøragtige karakter. Det kan bedst forklares ved, at den var velkommen og kom til at danne et referencegrundlag for, hvad der senere skete.

Marinens position var som beskrevet netop i begyndelsen af 1928 alvorligt svækket af skandalen, der havde tvunget rigsværnsministeren til at gå, men på

53 Bundesarchiv, Militärarchiv (BAMA), RM /20/988, Motor-Segel-Kutter “Freya”, Januar 1928, “Die Küsten- und Fahrwasserkunde ihre Entwicklung, Gefährdung und weite, gesicherte Durchführung.” Indregistreret i Marineleitung. A. II den 20.1.1928 og stemplet “Geheim! Kommandosache!”: “Die ganze Rüstung, besonders Fliegerei und Artillerie ist französischen Geistes (durch frzs. Lehrer) und franzs. Materials und die ganze militärische Macht Dänemarks (euphemistisch) mit ihren Anlagen nur ein Stützpunkt Frankreichs. Es werden also im Kriegsfall in den immerhin etwas komplizierten Gewässern zwischen den Inseln der Nordlande nicht nur die dort heimischen, sondern auch französische und was nicht allzuweit entfernt liegt, auch polnische Seestreitkräfte stark vertreten sein.”

54 Ibid.

den positive side fået den robuste Wilhelm Groener placeret som afløser. Marinens hovedprojekt, panserskibet, var truet af problemerne. Disse skyldtes dog også marinens hidtidige manglende vilje og evne til at forklare, hvorfor denne anskaffelse var så vigtig. Derfor kunne både befolkning og politikere få den opfattelse, at udgiften var unødvendig. Også rigsværnsminister Groener havde haft forklaringsproblemer i Rigsdagen den 14. marts 1928.

Marineledelsen gik nu i gang med at indhente det forsømte,⁵⁵ og man må opfatte samarbejdet med Arnberger som et element i at lægge fundamentet for en påvirkningsoffensiv. Ganske vist var man i sommeren 1927 i et studie i Assmanns afdeling nået frem til, at det var centralt for den tyske marines muligheder, at man opretholdt et så godt forhold til Danmark, så Frankrig ikke fik adgang til baser her.⁵⁶ Men enten havde de nye efterretninger om tillægsaftalen (hvis den var ægte) og rapporten fra Sellmer ændret opfattelsen af mulighederne for at bevare de gode forbindelser, eller også var marinens situation ændret, så man havde et akut behov for at tegne et negativt indtryk af det lille naboland mod nord. Det er tesen her, at det sidste var tilfældet, at det var behovet, der havde ændret sig.

Når man ser resultaterne af Arnbergers efterfølgende rapporter, er det sandsynligt, at han er blevet vist *Freyas* rapport og er blevet bedt om at underbygge dens påstande, for hvis han i stedet blot havde fået til opgave kritisk at undersøge, om Danmark forberedte et tæt krigstidssamarbejde med Frankrig og Polen, ville resultatet i det for Danmark værste tilfælde være blevet tvetydigt.

Det ses som langt mest sandsynligt, at det, uanset hvem der tog initiativet, var Arnbergers normale kontakter i Flottenabteilung, der fastlagde hans opgave. Det var også den afdeling, der havde den viden, han ønskede at kunne sende til Stockholm. Det ville øge hans rapporters troværdighed i Rigsværnsministeriet, hvis Abwehr ikke havde viden om, at de var bestillingsarbejde.

Arnberger døde i Berlin den 18. maj 1930. Ifølge nekrologen i *Tidskrift i Sjöväsendet* fra samme år var dødsfaldet pludseligt, men ikke uventet, dvs. at det var kendt blandt kollegerne, at hans helbred var dårligt.

Mere om Arnbergers motiver

Det er ikke muligt at sige noget sikkert om Arnbergers motiver til at levere de negative rapporter om Danmark, som Raeder lod overdrage i udkast til Rechnitzer i november 1932, 2½ år efter svenskerens død. Vi kan kun sige, at oplysninger om det formelle og ikke-neutrale dansk-fransk-polske sikkerhedspolitiske, militære, maritime og efterretningsmæssige samarbejde, der senere beskrives, var rent fiktivt, og Arnberger selv var klar over dette. Både hans egne og specielt forgængerens Girons rapporter understregede, at de havde et klart billede af, hvordan

⁵⁵ Rahn (1976), p. 237, n. 22.

⁵⁶ Ibid., p. 117, n.15.

de danske politiske og militære myndigheder så på landets forsvarssituation, og hvad denne krævede.

Det er dog som beskrevet tesen her, at en central del af Arnbergers motiv var at opnå, at tyskerne som modydelse leverede de oplysninger, som Stockholm søgte, herunder i første omgang de informationer om marinens nye materiel, som man ikke havde givet kaptajn Strömbäck under hans tjenestebesøg, og her ikke mindst om *Panzerschiff A*. Dette lykkedes det i en betydelig grad for Arnberger at opnå, og fra begyndelsen af 1929, hvor Tyskland ikke længere havde behov for hans negative rapporter om Danmark, skiftede den tyske "betaling" for hans indsats til et andet område af central betydning for den svenske marinestabs virksomhed.

Nu viderebragte en stor del af Arnbergers rapporter fra Berlin tyske efterretninger om den sovjetiske flåde og det sovjetiske flyvevåben. Arnberger sendte den første af sine syv 1929-rapporter om dette emne den 30. januar 1929, dvs. umiddelbart efter at han som senere beskrives havde indarbejdet spiondommen over den danske kaptajn Lembourn i sin "fortælling" om det dansk-franske efterretningsamarbejde. Denne første rapport gav den tyske analyse af den russiske flådes krigsskibe kvalitet.⁵⁷ I modsætning til oplysningerne om den tyske marines materiel, som den tyske marineledelses Flottenabteilung, dvs. hans normale kontakter, selv kunne levere, kan Arnberger ikke have været i tvivl om, at efterretningerne om den sovjetiske flåde kom fra Rigsværnsministeriets Abwehr-afdeling.

Hvis Arnbergers motiver var begrænset til at skaffe værdifulde oplysninger til Stockholm, kan man forstå hans optræden, om end man som dansker og svensk skandinavist måtte afvise den som forkastelig og et forræderi mod broderationen. Der er dog også oplysninger, der sandsynliggør, at Arnberger også modtog betaling for sin indsats.

I begyndelsen af 1929 gjorde Arnberger klart over for Stockholm, at hans omkostninger i marineattachéstillingen var så store, at uanset at han forsøgte at begrænse udgifterne, havde han været tvunget til at anvende "en högst betydande del av eget kapital". Midt i marts gav marinestabschefen Lybeck sin støtte til, at Sverige ydede ekstraordinær støtte til Arnberger. Det økonomiske pres kom dels fra de meget høje leveomkostninger i Berlin, dels også fra udgifter til egen repræsentation, Berlin- marineattacheforeningens fællesudgifter, udgifter til hotel i København, Helsingfors, Reval og Riga samt hustruens deltagelse i rejserne til disse byer. Han havde før udsendelsen været klar over, at han også skulle anvende egne penge, men ikke, i hvor stort omfang dette ville blive nødvendigt. I forlængelse af ansøgningen meddelte Arnberger Lybeck, at han måtte bede om at blive beordret hjem, hvis man ikke kunne imødekomme hans ansøgning. Lybeck støt-

57 KrA, Marinstaben, Utrikesavdelningen, Serie E III 1, Marinattachérapporter, Tyskland 1927-1930, Volym nr. 7, Kungl. Svenska Beskickningen Berlin, Marinattachén, Strängt förtroligt, Stabsrapport, Rapport n:r 6/1929 (Berlin) (Angående ryska flottans stridsfartyg enligt tysk uppfattning) af 30.1.1929 til Statsrådet och Chefen för K. Försvarsdepartementet. De andre rapporter om de sovjetiske styrker fra Abwehr var nummereret 7, 13, 19b, 20, 24, 25, og var fordelt over året.

tede ansøgningen, men anbefalede samtidig, at man sparede penge ved at indskrænke tjenesten uden for Berlin.⁵⁸

Man kan under indtryk af beskrivelsen at det økonomiske ikke udelukke, at Arnberger i 1928 havde ladet tyskerne bære en del af udgifterne for den opgave, han havde løst for dem i København.

Arnberger som agent

Arbejdet for at levere det nødvendige billede af Danmark

“... *Wir sehen mit Spannung den nächsten Tagen entgegen, an denen dich das Schicksal der Marine entscheiden wird. Adm. Zenker wird einen schweren Stand haben, hoffentlich geht nur das Panzerschiff A durch, es soll auf des Messers Schneide stehen ...*”⁵⁹ (viceadmiral Raeder, Chefen for Marinestation der Ostsee til pensioneret viceadmiral von Trotha den 28. Februar 1928, dvs. mens Arnberger var på vej til sit første attachébesøg i Danmark).

Arnberger afrejste mod Danmark, kort tid efter at han sendte en rapport fra Berlin den 15. februar. Hans eneste og meget overfladiske rapport til Stockholm om besøget blev sendt fra København den 2. marts. Her skrev han, at han var ankommet til København den 17. februar, og havde her meldt sig i Udenrigs- og Marineministerierne den 18., hvorefter han havde besøgt den danske marines højere myndigheder. Men resultatet blev altså kun til én kort rapport, der listede flådens udrustede enheder og gav de to værnets budgettal. Den eneste anden rapport, som Arnberger sendte under opholdet, blev underskrevet den 7. marts og drejede sig om det tyske panserskibsspørgsmål. Vi ved også, hvornår han rejste fra København. I sin rapport fra Berlin den 2. april skrev han, at han var rejst tilbage fra København den 16. marts via Kiel og Wilhelmshaven.

Arnbergers første ophold i København varede altså fire uger. Da den danske marines få højere myndigheder var samlet i Københavns centrum på begge sider af havnen, har Arnberger haft rigelig tid til at samle stof til sin rapport til tyskerne. Han blev da også fotograferet i København sammen med Pontoppidan den 1. marts i dansk-fransk sammenhæng (se fotografiet fra *Argus*). Arnberger havde åbenbart så travlt, at han blev nødt til at vente til i midten af april, før han havde tid til fra Berlin at supplere oplysningerne med endnu en kort rapport om den danske marine.

58 KrA, Marinstaben, Ank. Handlingar 1929, I, 3-300, volym n:r 52, Kungl. Svenska Beskickningen Berlin, Marinattachén, N:r 5/1928 (rettet til 1929 i hånden) af 3.1.1928 (teksten viser reelt 1929); Koncepter 1929, volym n:r 116, Hemställan om tillfällig höjning för kom.kapt. Arnberger av mar.att.-avode jämte ersättning för representation m.m. Avg. N:r 145 af 14.3.1929 til statsrådet och Chefen för Kungl. Försvarsdepartementet.

59 Citeret i Güth, Rolf, *Die Marine des Deutschen Reiches 1919-1939* (Bernard & Graefe, Frankfurt am Main 1972), p. 86.

Nils Arnberger (nr. 3 fra højre) fotograferet den 1. marts 1928 sammen med en afskedsdelegation på Fyr- og Vagervæsnets inspektionsdamper *Argus*. Skibet skulle hente impressionistiske malerier, der var blevet udlånt af den franske stat til Danmark til en udstilling på Ny Carlsberg Glyptotek. Kaptajn Pontoppidan, der 4½ år senere gennem sin indiskretion videregav en kilde med oplysningen om svenskerens rolle som agent for den tyske marine, står med sin søn yderst til venstre. Til højre for ham står Etatsråd Wilhelm Hansen, der anvendte sin formue som forsikringspioner i Danmark og Frankrig som samler af impressionistiske kunstværker havde skabt Ordrupgård Kunstmuseum og var formand for *Foreningen Fransk Kunst*. Fotografiet er taget, lige efter at svenskeren er ankommet på sin første "fact-finding"-rejse til Danmark, og han havde således straks søgt mod dansk-franske venskabskredse for at løse sin opgave. Seks dage senere skrev han til Stockholm fra København om det tyske panserskib, der var hans hovedinteresse. Læg mærke til Arnbergers ikke specielt sunde udseende her mindre end to år før hans pludselige død. (Fotoet er fra Pontoppidans fotoalbum med billeder fra tiden i Marineministeriet, nu i privat eje)

2. april-rapporten beskrev i øvrigt besøgene på de to tyske flådebaser og nævnte, at alle tyske orlogsskibe opretholdt komplette samlinger af opdaterede søkort over hele verden.⁶⁰

⁶⁰ KrA, Marinstaben, Utrikesafdelningen, Serie E III 1, Marinattachérapporter, Tyskland 1927-1930, Volym nr. 7, Kungl. Svenska Beskickningen, Marinattachéen, Köpenhamn, Rapport n:r 1, Stabsrapport, Förtrölig af 2.3.1928 til Statsråden och Chefen för K, Försvarsdepartement; Kungl. Svenska Beskickningen Berlin, Rapport N:r 14 (Arnberger), Stabsrapport, underskrevet Köpenhamn 7.3.1928 til Statsråden och Chefen för K, Försvarsdepartement; Kungl. Svenska Beskickningen Berlin, Rapport N:r 15 (Arnberger), Stabsrapport, af 2.4.1928 til Statsråden och Chefen för K, Försvarsdepartement, Kungl. Svenska Beskickningen, Marinattachéen, Köpenhamn, Rapport n:r 2, Stabsrapport, Förtrölig, underskrevet i Berlin den 14.4.1928 til Statsråden och Chefen för K, Försvarsdepartement.

Karakteren og fokus for Arnbergers virksomhed som agent for den tyske marineledelse under dette første besøg i København kan udledes af det foredrag, som kommandør Otto Groos holdt for generalerne og admiralerne på "Førerreisen" i maj, hvor svenskeren som nævnt var blevet orienteret om scenariet før rejsen til København.

Kommandør Groos' foredrag drejede sig om de danske stræders betydning i en krig mellem Tyskland og en Vestmagt. Groos var på det tidspunkt knyttet som lærer til det igangværende lille admiralstabsofficerskursus. Indledningen af foredraget var af generel og historisk karakter og omfattede en diskussion af Danmarks neutralitetsforsvarslinje under 1. Verdenskrig. Her konstaterede kommandøren, at dansk modstand mod et engelsk indbrudsforsøg hverken var ventet eller ville havde dannet en hindring for briterne. I øvrigt blev dansk lydørhed over for tyske krav sikret af, at landets hovedstad lå truet af tysk flådebombardement.

Derefter gik Groos over til at behandle den aktuelle situation, hvor Østersøen blev beskrevet som et væsentligt operationsområde for den franske flåde. Den tyske flåde var i stand til i betydelig grad at vanskeliggøre en fransk indtrængen i den sydvestlige Østersø fra sine baser på kysten, men dette ville kræve indsatsen af hele den tyske flåde. Den skulle imidlertid også bidrage til at mindske presset på den tyske hær på Vestfronten, bl.a. fra franske sølandsætninger ved Kiel, Bremen og Hamburg. Fjendens flådestyrker forventedes indsat i to kolonner, en mod Nordsøen til støtte af landsætningerne, den anden ind i Østersøen for at komme polakkerne til hjælp. Kolonnen, der skulle til Gdynia, blev hjulpet af den danske uddybning af Drogden til at kunne tage slagskibe. Når de franske skibe var kommet gennem Sundet, var vejen åben. Den tyske flådes indsats ville også kunne besværliggøres af franske flystyrker. Derimod ville franske undervandsbådes indsats være hæmmet af den lave vanddybde i dele af Østersøen.

To tredjedele inde i foredraget skiftede Groos sit fokus direkte til Danmark, der efter krigen havde ladet sig lønne af sejrsmagterne. Nordslesvig var givet til Danmark for varigt at binde landet til Frankrig, hvorfor det var usandsynligt, at landet i en tysk-fransk konflikt ville slutte sig til Tyskland. Man skulle være opmærksom på, at franskmændene ville søge at fremprovokere tyske krænkelser af dansk neutralitet, så man derefter havde handlefrihed til at sikre sig baser i landet. Frankrig håbede på en velvillig dansk neutralitet, der ville gøre det naturligt, at Danmark hemmeligt forberedte støttepunkter for franske sø- og luftstyrker i landet og uddybde Sundet. Så ville danske minespæringer blive lagt i overensstemmelse med franske operative interesser, landenes efterretningstjenester skulle samarbejde tæt, og franske søofficerer skulle hyppigt besøge Danmark.

Det er dog væsentligt at notere sig, at Groos her i sin generelle diskussion ikke knyttede tanker om behovet for efterretningssamarbejde sammen med sit efterfølgende referat af den nye agentrapport ("*Agentennachricht*"), man havde modtaget den 4. april, dvs. ca. to uger efter Arnbergers hjemkomst efter besøgene i Danmark, Kiel og Wilhelmshaven. Rapporten berettede ifølge Groos, at der allerede var indgået et offensivt og defensivt forbund mellem Danmark og Frank-

rig, hvor Frankrig fik tilladelse til efter behov at oprette en flybase og en marinebase i Danmark. Hvis dette ikke var sket endnu, ville det dog blive aftalt ved en konference i juli, hvor marine- og militærattachéerne i København forventede, at der ville blive indgået en Østersøaftale mellem Frankrig, Polen og Danmark "*til støtte for dansk neutralitet*". Frankrig ville bidrage til dansk forsvar gennem bygning af undervandsbåde og flybaser. Herunder anvendte man en mulig konflikt med Rusland som påskud, men dette var vildledning.

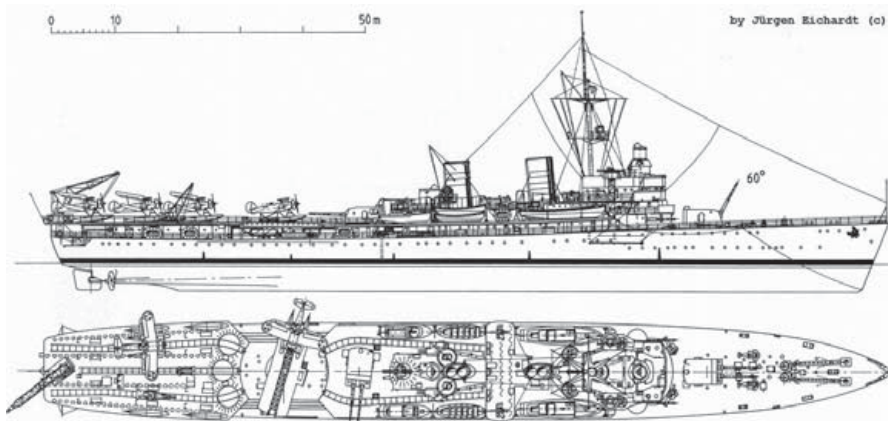
Når Danmark sluttede sig til Frankrig som allieret mod Tyskland, ville den danske flåde møde den franske i Kattegat og ved nordenden af stræderne, og samtidig ville landet indlede landoperationer for at erobre Kaiser Wilhelmskanalen for som minimum at ødelægge denne. Frankrig ville nu hjælpe Danmark, efter at tendensen til radikal nedrustning var blevet brudt. Den udvikling af dansk forsvar, der ifølge rapporten blev tegnet af 1927-lovudkastet, svarede til de franske ønsker. Vægten skulle lægges på hæren og kystartilleriet, der i Storebælt måtte kompletteres med minespærringer. Hæren ville koncentrere sig om at løse opgaver ved stræderne. Dette billede af hærens opgaver er Rechnitzers idé om en landmilitær kystvagt som set gennem et troldspejl. Samspillet mellem Rechnitzer og Arnberger beskrives senere.

Der ville nu blive lagt specielt vægt på flystyrkerne til seks eskadriller, heraf to jagereskadriller, tre rekognosceringseskadriller og en torpedo- og bombeeskadrille, der skulle operere fra baser ved København og i Jylland. Flådens gamle panserskibe ville blive afløst af fire nye kystpanserskibe på samlet 16.000 ton, 20 torpedo- og undervandsbåde og to minelæggere. Efter fransk opfattelse var denne flådestyrke dog for lille. Der er behov for mindst otte minelæggere, seks kystpanserskibe med svært skyts, to små krydsere, det dobbelte antal torpedo- og undervandsbåde og en forstærkning af kystbatterierne.

I hæren skulle fire ud af 14 artilleriafdelinger motoriseres, og styrkerne fordeltes med en division i hver hovedlandsdel. Efter fransk opfattelse var også dette utilstrækkeligt, for den danske hær skulle kunne løse to opgaver; for det første det hurtige angreb på Kaiser Wilhelmskanalen og for det andet opstillingen af et landgangskorps, der skulle kunne operere med støtte af franske marine- og flystyrker. Alene den første opgave krævede efter fransk opfattelse 2½ infanteridivision med et stærkt feltartilleri.

Franskmændene ønskede et marinestøttested på Nordsøen, der kunne anvendes af større skibe og bruges til hurtig landsætning af en infanteridivision. I Kattegat havde man behov for et støttested for undervandsbåde og vandfly. Rapporten pegede på, at Tysklands bedste vej til at påvirke Danmark var, at man udnyttede sine forbindelser til Sverige, da Danmark stadig følte sig afhængig af de to andre nordiske lande.⁶¹ Af beskrivelsen kan udledes, at Arnbergers samta-

61 BAMA, RM/20/878, Kapitän zur See, Dr. h.c. Groos, "Die seestrategische Bedeutung der Ostseeingänge im Kriege Deutschlands mit einer Westmacht". Vortrag gehalten auf der Führerreise 1928.

Det var tegningen af hangarkrydseren *Gotland*, der ligesom det første panserskib *Deutschland* blev færdigt i 1933, som Arnberger foreslog at bytte konstruktionstegninger med. Det svenske skib, her i 1938, var udrustet med katapult og kunne operere med op til otte pontonudrustede fly. (Tegning: <http://www.histarmar.com.ar>). Panserskibet fik i øvrigt som *Gotland* muligheder for at operere med vandfly. Det fik dog kun to fly. Det var som på det svenske skib vandfly, der blev sendt i luften fra katapult.

lepartnere under københavnerbesøget ud over Rechnitzer og hans praktiske besøgsansvarlige, kaptajn Pontoppidan, havde omfattet de lokale franske repræsentanter for marineattachéen samt for militærattachéen, dvs. kaptajn André Sorne. De havde åbenbart og meget forståeligt haft fuld tillid til deres svenske kollegas diskretion, da de fremlagde deres ønsker til udviklingen.

Selv efter at have hjulpet tyskerne for bl.a. at få størst mulig viden om panserskibet, var det ikke lykkedes Arnberger at få fat i en skitse (“*huvudritning*”) over skibet, og den 6. april foreslog han marinestaben i Stockholm, at man tilbød tyskerne et bytte, hvor de til gengæld modtog tegningen af den kombination af en let krydser og en et flymoderskib (“*hangarkryssar*”), som svenskerne arbejdede med. Den var tyskerne nemlig interesseret i.⁶² At tyskerne ikke leverede panserskibstegningen, er forståeligt, for de havde jo allerede fået den rapport om Danmark, de havde bedt om.

Vi ved fra Arnbergers rapporter, at hans næste besøg i København blev indledt senest den 25. september, og at han som minimum opholdt sig i byen indtil 13. oktober. Emnerne for rapporterne til Stockholm den 8., 11. og 13. oktober er ikke relevante her. Det er derimod på én måde hans tredje 1928-rapport fra Danmark, der blev sendt den 25. september. Den drejede sig om besøget af den sovjetiske flådes skoleskib, krydseren *SSSRs* (tidligere *Aurora*), i København i midten

62 KrA, Marinstaben, Utrikesafdelningen, Serie E III 1, Marinattachérapporter, Tyskland 1927-1930, Volym nr. 7, Kungl. Svenska Beskickningen, Berlin, N:r 56/1928 T af 6.4.1928, Till avdelningschefen för Marinstabens Utrikesafdelning.

af august. Tillidsforholdet mellem den danske og svenske marine var så tæt, at Arnberger fik en kopi af den fortrolige rapport om opholdet på skibet, som den danske forbindelsesofficer, marineflyveren kaptajnløjtnant Ejnar Anton Jensen, havde afleveret til Marineministeriet.⁶³

Også emnet for en rapport fra 4. oktober er direkte relevant her, fordi den dannede bro mellem de synspunkter, der rapporteredes til Berlin og Stockholm. Rapporten drejede sig om uddybningen af Drogden, der if. rapporten var blevet gennemført siden 1923. Projektet ville ved afslutningen give en 6 km lang sejlrende, der var uddybet fra 6,9 til 8 meter og 250 m bred i nord og 300 m i syd. Arnberger skrev, at han under besøget havde drøftet projektet med Rechnitzer, og herunder den russiske pressekampagne mod projektet. Marineministeriets direktør havde understreget at projektet var *“en kommersiell angelägenhet och icke havde någon som helst sjömilitär innebörd”*. Det sidste blev understreget af, at dybden ikke var stor nok til at tillade slagskibspassage, og at andre større krigsskibe, der i krig skulle passere til og fra Østersøen, ville vælge Storebælt snarere end at sejle forbi Københavns søbefæstninger. Arnberger fortsatte:

*“Detta resonnemang torde emellertid hålla streck endast under den förutsättningen, att Danmark kan och vill bevara sin neutralitet och icke har något direkt intresse av, att exempelvis en engelsk eller fransk eskader, vari slagskepp ej ingå, inlöper i Östersjön. Skulle motsatsen vara fallet är det däremot tydligt, att vägen genom Drogden vore att föredraga, speciellt med hänsyn till de som särskilt sårbara ansedda flygpanskryssarne, vilka nu, men icke förut, kunna passera farvattnet ifråga. Väljes nämligen vägen genom Stora Bält måste ävenledes de av de tyska sjöstridskrafterna flankerade och sannolikt även effektivt spärrade farvattnet vid Fehmarn Bält passeras.”*⁶⁴

Selv her i en rapport hjem til Stockholm repeterede Arnberger den tyske analyse og afviste derigennem Rechnitzers udtalelse. De sidste fire rapporter om samtalerne under dette besøg med de danske myndigheder blev først sendt fra Berlin til Stockholm henholdsvis 23.-24. oktober og 9.-11. november. De to første af disse drejede sig om danske mineoperationer, Arnbergers speciale.⁶⁵

Abwehrs behandling af, hvad der må have været Arnbergers agentrapport til tyskerne, forelå den 24. november, dvs. ca. fem uger efter svenskerens tilbagemødet til Berlin. Den konstaterede, at man fortroligt havde fået ny viden om den såkaldte Østersøtraktat, som må være den, som agentrapporten fra 4. april havde beskrevet ville blive forhandlet på plads i juli. Nu havde kilden konstateret,

63 Ibid., Kungl. Svenska Beskickningen, Köpenhamn, Strängt förtrolig, Stabsrapport, Rapport n:r 3/1928 (Köpenhamn). (Angående ryskt kryssarbesök i Köpenhamn).

64 Ibid., Kungl. Svenska Beskickningen, Köpenhamn, Förtrolig, Stabsrapport, Rapport n:r 4/1928 (Köpenhamn). (Angående Drogdens fördjupning).

65 Ibid., Kungl. Svenska Beskickningen, Köpenhamn, Rapport n:r 10, 11, 12, 13/1928 [Köpenhamn]

at der endnu ikke var blevet indgået en "*fester Vertrag*", fordi man ikke ønskede, at offentligheden skulle få kendskab til denne. Aftalen, der var indgået mellem Frankrig, Polen og Danmark, havde for Frankrig til formål at sikre sig en allieret i en krig med Tyskland, mens formålet for Polen var at skaffe hjælp under en krig med Sovjetunionen. Formålet for Danmark var ikke klargjort i Abwehr-rapporten. Som første skridt i løsningen af disse fransk-polske samarbejdsopgaver blev de danske og franske efterretningsorganisationer forenet under den franske generalstabs 2. bureau. Hermed var Groos' logik blevet konkret som en efterretning. Den danske tjenestes fokus var angiveligt rettet mod Kielområdet og de nordtyske havne. I øvrigt var det britiske admiralitet uofficielt tilsluttet det fransk-danske efterretningssamarbejde.

Rapporten noterede, at franskmændene havde gennemtruffet, at fremtidige danske undervandsbåde skulle leveres af deres firmaer. På det tidspunkt havde den danske flåde efter bygningen af de to D-klasseundervandsbåde reelt ikke planer om yderligere anskaffelser af undervandsbåde. Det var afløsningen af de forældede kystpanserskibe og de nedslidte torpedobåde, der pressede sig på.

Angiveligt skulle den danske marinestab (benævnt "Admiralstab") i april have gennemført et krigsspil, hvis mål var erobringen af Kaiser Wilhelmskanalen og forbindelserne til Kiel Havn. Man skrev, at i juli gennemførte franskmændene et krigsspil, hvor scenariet var en situation, hvor Frankrig hurtigt kom Polen til hjælp i landets krig med Sovjetunionen. Danske lodser hjalp de franske krigsskibe gennem stræderne. Danmark beslaglagde tyske handelsskibe og fjernede eventuelle minefelter. Samme måned havde det franske krigsministerium angiveligt anmodet om mulighed for at sende en kommission af admiralstabsofficerer og piloter til Danmark, og i slutningen af samme måned havde Frankrig indgået en aftale med Danmark om, at Danmark i tilfælde af en krig i baltiske farvande ville erklære sig neutralt, men alligevel ville give franskmændene oplysninger om placeringen af danske minefelter. I august havde det polske krigsministerium foreslået danskerne, at man udvekslede forbindelsesofficerer, og Danmark havde været klar til at indlede forhandlinger om spørgsmålet. I samme måned havde den franske kommission inspiceret de danske havne og dokanlæg, og resultatet var videregivet til det britiske admiralitet. Abwehr-rapporten tegnede nu et billede af en snarlig fransk operation.

Man havde i øvrigt fået efterretning om, at der i tilfælde af en polsk-sovjetisk krig ville blive etableret et interallieret korps. Heri skulle indgå danske frivillige, der ville blive støttet af det danske krigsministerium.⁶⁶

I de efterfølgende uger påvirkede Arnbergers agentvirksomhed forløbet af sagen om den spionanklagede danske kaptajn Harry Lembourn, som i slutningen af juni var blevet arresteret ved grænsen syd for Tønder for spionage. Han havde

66 BAMA, RM/20/988, Abwehr-Abteilung, Nr. 4/28 Abw.Abt. IV, Der Gruppe Marine, Berlin, den 24.11.1928, Geheim! Kommandosache! (Indstempet i Reichswehrministerium 24.11.1928 og Marineleitung 28.11.1928.

på initiativ af Generalstabens Efterretningssektions lokale tillidsmand i Tønder rejst til Berlin i slutningen af april for at rekruttere en person, der var villig til at sende rapporter til Danmark om paramilitære tyske korps som *Stahlhelm*. Angiveligt havde Lembourns optræden været så amatøragtig, at den tyske anklagemyndighed overvejede blot at sende ham ud af landet med indrejseforbud, men så havde den danske regering under påvirkning af en pressekampagne i både Tyskland og Danmark suspenderet kaptajnen på en mistanke om at have arbejdet for Frankrig. Det gjorde, at Lembourn forblev fængslet i Berlin, men stadig uden, at anklagerne mod ham var afklaret. På et tidspunkt i efteråret blev han dog overført fra anklagemyndigheden til Rigsværnsministeriet, der skulle forberede en sag mod ham ved rigsretten i Leipzig. Indtil midt i efteråret forblev anklagen uklar. Afklaringen synes først at være sket efter Arnbergers andet besøg i Danmark i oktober og den heraf følgende klare beskrivelse af karakteren af det danske militære og efterretningsmæssige samarbejde med Polen og specielt Frankrig. Retssagen mod Lembourn kunne nu anvendes til at sende en klar advarsel til Danmark om ikke at fortsætte med en sådan ikke-neutral og fjendtlig optræden over for sin store nabo.⁶⁷

Rigsretssagen mod Lembourn i Leipzig gennemførtes i begyndelsen af januar 1929. Her blev oplysningerne fra Arnbergers sidste rapport anvendt af anklagerens efterretningssagkyndige vidne, major friherre Karl von Speidel, der havde gjort tjeneste i Abwehr siden 1927. Lembourn skrev senere, at der også var nogle søofficerer til stede. Speidels vidneudsagn blev givet i en lukket del af retssagen, og referatet af, hvad han sagde, indgik ikke i den tekst fra retshandlingen, som senere blev givet til Danmark. Speidel var så sikker på korrektheden af sin beskrivelse, at han var parat til at aflægge ed på, at det dansk-franske militære efterretnings samarbejde var så intimt, at den franske militærattaché deltog i koordineringsmøder i det danske krigsministerium og den danske generalstab.⁶⁸

I 1928 blev Arnberger også akkrediteret som marineattaché til Tallinn og Riga, og den 5. december sendte han en rapport fra den finske hovedstad til Stockholm om et besøg i Baltikum. Han beskrev det estisk-lettske intime forsvarssamarbejde og konstaterede, at Finland var tilbageholdende og ønskede at orientere sig mod Skandinavien. Arnberger vurderede dog som sikkert, at man i alle tre lande overvejede et defensivt samarbejde mod Rusland. Litauens situation var derimod bestemt af landets modsætningsforhold til Polen, og landet var involveret i det russisk-tyske materiel- og uddannelsessamarbejde. Hvis Litauen fik Vilniusregionen, ville den direkte landforbindelse mellem Letland og Polen blive afbrudt,

67 Clemmesen, Sønderjyllands forsvar og Lembourns spionage (2019), specielt kapitlerne 43 og 44.

68 Ibid., pp. 344 f; Familien Øhlenschlägers samling, Afsk. Kaptajn Harry Lembourn, Oslo af 1.4.1937 til Herr Finansminister H.P. Hansen; oplysningerne i Lembourns beretning fra 1937 er en gentagelse af meget tidligere beskrivelser, se bl.a. Lembourns brev, Gollnow, af 29.12.1930 til overretssagfører Heise; se også Heises referat af samtale med Lembourns forsvarer, Arne Cohn, i brev til Christmas Møller af 17.1.1929, hvor Cohn gjorde klart, at dommen kun skulle ses som en advarsel til Danmark (begge fra Richard Frys samling, nu i forfatterens besiddelse).

Tegning fra rigsretssagen, hvor det billede, som Arnbergers havde skabt, blev anvendt til at give Lembourn en dom på fem års tugthus. Officeren på stolen til venstre er sandsynligvis Abwehr-officeren, ritmester von Speidel, der var klar til at aflægge ed på, at Arnbergers billede af det dansk-franske samarbejde var korrekt. (Tegning: Berlingske Tidende 8.1.1919)

mens man så igennem dette område ville få landforbindelse mellem Tyskland og Rusland. Det var almindeligt kendt, at Estland og Letland var knyttet til England og Frankrig, og den franske marineattaché (nok attachéen i Berlin) havde indrømmet, at de to lande samarbejdede i Baltikum på trods af intersemodsætninger. I Estland og Letland blev tyskere betragtet med mistro.

I slutningen af rapporten fra Helsingfors vendte Arnberger tilbage til sin hovedinteresse, Vestmagternes adgang til Østersøen, som han skrev også blev betragtet med stor interesse i Tallinn og Riga. Det var i de besøgte hovedstæder den almindelige opfattelse, at Øresund var af lige så stor betydning som Storebælt, da dette stræde sandsynligvis ville blive anvendt til troppettransport og af lettere krigsskibe.⁶⁹

Den nok sidste rapport til tyskerne om Danmark fulgte efter Lembourndommen den 9. januar 1929.⁷⁰ Der er ingen oplysninger om, at Arnberger besøgte København i månederne efter oktober 1928, så grundlaget for hans rapport til Stockholm fra Berlin den 14. januar, dvs. fem dage senere, må i al væsentligt være baseret på den tyske, danske og svenske presses dækning. Han startede med at referere til den svenske presses behandling af sagen og gav derefter et resumé af

69 KrA, Marinstaben, Utrikesafdelningen, Serie E III g, Marinattachérapporter, 1928–1929, 1931, Volym nr. 1, Kungl. Svenska Beskickningen Riga, Marinattachén, N:r 5/1928 L, Stabsrapport af 5.12.1928.

70 For beskrivelse af dette, se Clemmesen, Sønderjyllands forsvar og Lembourns spionage (2019), kapitel 45-48.

sagen, som den var kommet frem ved retssagen. Arnberger skrev, at han flere gange selv havde talt med den dansktalende, franske stedfortrædende militærattaché, kaptajn Sorne, som vi tidligere har omtalt. Han må ses som en af Arnbergers hovedkilder til, hvad Frankrig kunne tænke sig, at Danmark gjorde militært, oplysninger, som derefter blev rapporteret til Berlin som en realitet.

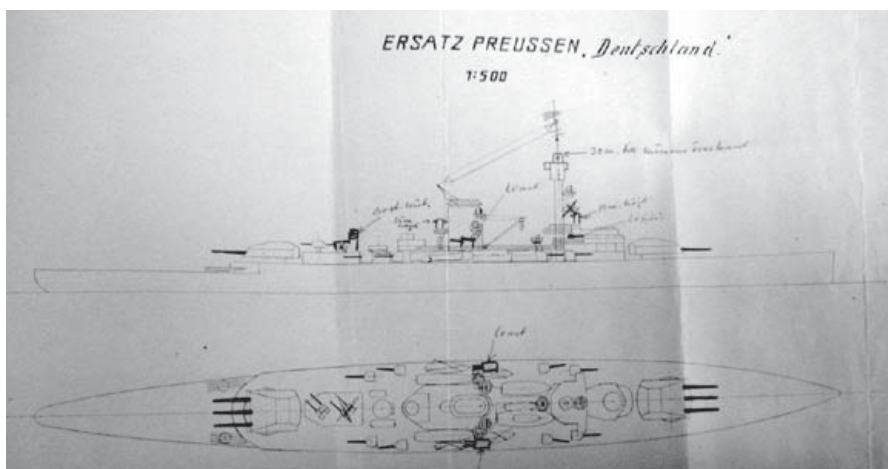
Arnberger havde talt med tyske officerer om retssagen. De havde understreget, at dommens hårdhed var nødvendig for at inddæmme den nu voksende franske spionage. Rapporten sluttede med at notere, at der i Danmark ville blive gennemført en grundigere undersøgelse af Lembourns forhold til den danske generalstab end den allerede gennemførte.⁷¹

Mens marineattaché Arnbergers rapport hjem til Stockholm var sober og refererende, var dette ikke tilfældet i den tyske agent Arnbergers anvendelse af sagen, da han brugte den til at uddybe sin efterårsrapport til den tyske marineledelse. Hans bidrag må have dannet grundlaget for Abwehrs notat "*Betrifft. Fall Lembourn*" til det tyske udenrigsministerium fra 13. februar 1929, dvs. fire uger efter attachéens rapport til Stockholm. Notatet byggede på "*einige neuerdings bekannt gewordene vertrauliche Nachrichten, die die deutsche Auffassung zum Fall Lembourn noch schärfer beleuchten*".

Det blev nu understreget, at der i mange år havde eksisteret et samarbejde mellem den danske generalstab og den franske militærattaché. Det var i de seneste år var blevet videreudviklet. Danskerne havde i den sidste tid kraftigt ("*sehr gut*") udbygget efterretningstjenesten. Det var let, da landet havde et passende stort menneskemateriale til rådighed, der var egnet som agenter. Alle efterretninger blev udvekslet og diskuteret med den franske militærattaché. Dette gjorde, at franskmændene sponsorerede den danske efterretningsvirksomhed med et fast beløb, der i de sidste år eksempelvis havde været på 120.000 kr. Pengene indgik i et fond, der blev administreret af oberst With, der som leder af Generalstabens Taktiske Afdeling havde efterretningstjenesten under sig. With kunne forvalte disse penge uden reference til de danske revisionsmyndigheder. Arnberger og dermed Abwehr syntes ikke at have været opmærksom på, at With først var blevet afdelingschef i generalstaben et godt år tidligere.

En del af disse penge var blevet givet til det frivillige korps "*Jydske Værn*", der havde etableret en særlig efterretningstjeneste rettet mod Tyskland. Det var under støtten med sådanne midler, at Sorne lærte Lembourn, der var instruktør i Værnet, at kende. Den postboks, der blev omtalt i sagen, blev udnyttet af en af Sornes hjælpere. Der var fire nøgler til boksen, og man kunne fastslå, at blandt dem, der afhentede posten fra boksen, var den ene en person, der var Withs tilidsmand eller bemyndigede. Den danske oberst var allerede under krigen kendt som en franskvenlig tyskerhader, der leverede efterretninger til den franske at-

71 KrA, Marinstaben, Utrikesafdelningen, Serie E III 1, Marinattachérapporter, Tyskland 1927–1930, Volym nr. 7, Kungl. Svenska Beskickningen Berlin, Rapport N:r 10/1929 T, Förtrölig, Stabsrapport, af 14.1.1929, Rapport n:r 1/1929 (Berlin) (Angående spionaffären Lembourn).

Det var først i foråret 1932, næsten to år efter Arnbergers død, at hans afløser fik hovedtegningen af panserskibet at sende hjem. (Tegning, Krigsarkivet)

taché. Både Sorne og hans chef, oberst Burin des Rozier fra Holland, havde tætte relationer til With, og man kunne i den danske generalstab høre, at han blev opfattet som håndlanger for franske interesser.⁷²

Nogenlunde samtidig med, at han rapporterede om Lembourn til Stockholm og den tyske marineledelse, fortsatte Arnberger sin normale rapporteringsvirksomhed. Den 21. januar skrev han endnu en rapport om panserskibssagen. Den tyske rigsværnsministers hemmelige notat om sagen var blevet lækket og bragt i et engelsk tidsskrift, og man var gået i gang med at undersøge, hvordan det kunne ske på trods af, at det ikke var relevant længere, efter at beslutningen om at bygge var taget.

Arnberger gav et resumé af det lækkede dokument med dets udgangspunkt i de fortsatte spændinger flere steder i Europa. For at afværge den polske fare måtte Tyskland kunne beherske Østersøen, hvortil Frankrig i krig kunne sende en stærk krydsereskadre, som allerede før krigsudbruddet kunne optræde under polsk flag. På grund af de tyske besætningers bedre uddannelse ville panserskibene også kunne neutralisere de russiske slagskibe. Efter Arnbergers opfattelse var betydningen af panserskibene, at Frankrig ikke længere ville kunne opnå søherredømmet i Østersøen alene med de skibe, man kunne sende igennem Drogden. Frankrig ville være tvunget til også at anvende Storebælt, hvilket ville give

72 Rigsarkivet, Håndskriftssamlingen, XVI. Danica, Auswärtiges Amt, Deutsche Gesandtschaft, København, Reichswehrministerium, Abwehr-Abteilung, Nr. 1202/2.29.Abw.Abt.III.b., Geheim!, Betrifft: Fall Lembourn. Af 13.2.1929 til Auswärtige Amt.

mulighed for, at tyskerne kunne imødegå en fransk indtrængen i Femern Bælt.⁷³ Senere samme dag kunne Arnberger supplere med at rapportere, at den engelske offentliggørelse af den tyske ministers notat kunne være at påvirke Polen, så man opretholdt forsvarsbudgettets størrelse på trods af kritik fra amerikanske kreditorer.⁷⁴

Det var lige herefter, at Arnberger begyndte at modtage Abwehrs "betaling" i form af kopier af efterretninger om den sovjetiske flåde og det sovjetiske flyvevåben.

Rechnitzers forståeligt naive samspil med Arnberger

Da Arnberger meldte sig som den nye marineattaché til kontreadmiral Rechnitzer i marineministeriet den 18. februar 1928, er det muligt, at danskeren kendte svenskerens navn. Det ville have været tilfældet, hvis han havde læst brochuren "*Maritimt försvar!*", der i så høj grad lå på linje med, hvad han selv havde formuleret to år tidligere som svar til forsvarsministeren og Rigsdagen. Men mens svenskeren sandsynligvis huskede foredragsholderen fra aftenen i *Sjöofficers-Sällskapet* i Karlskrona den 4. april 1921, er det usandsynligt at det var gensidigt, for der var som nævnt mange mennesker til stede og et tidsmæssigt presset program.

Men uanset dette, er det givet, at Rechnitzer var meget positiv over for den yngre svenske kollega. For det første var det en officer fra den marine, som danskeren som overbevist skandinavist i årevis havde arbejdet på at opbygge det tættest mulige forhold til.

For den andet var det en fast fremgangsmåde, som Rechnitzer havde delt med sin forgænger som direktør og mentor, Vilhelm Jøhnke, at man fik den besøgende til at tale åbent om sine forhold og ønsker ved under samtalerne selv at være afvæbnende åben om egne forhold, observationer og problemer. Før og under krigen havde det været tilfældet over fra marineattachéerne for de krigsførende lande, hvor der umiddelbart set var gode grunde til, at man som embedsmand i et neutralt land var tilbageholdende. Hvor ekstremt åben man var under disse samtaler for at få attachéen til at føle sig privilegeret og derefter selv tale frit, illustreres af, at den britiske marineattaché fra 1912 til 1917, kommandør Montagu Consett, allerede meget tidligt i deres bekendtskab havde fortalt Rechnitzer om en dansk fyrmesters rolle som engelsk agent. Senere havde Rechnitzer rådgivet briterne med hensyn til, hvordan man bedst kunne sende britiske undervandsbåde ind igennem Øresund til Østersøen.⁷⁵ Nu, hvor der var tale om en svensk kol-

73 KrA, Marinstaben, Utrikesafdelningen, Serie E III 1, Marinattachérapporter, Tyskland 1927-1930, Volym nr. 7, Kungl. Svenska Beskickningen Berlin, Rapport N:r 22/1929 T, Förtrolig, Stabsrapport, af 21.1.1929, Rapport n:r 4/1929.

74 Ibid., Kungl. Svenska Beskickningen Berlin, Rapport N:r 23/1929 T, Förtrolig, Stabsrapport, af 21.1.1929, Rapport n:r 4/1929

75 Se den mere udførlige beskrivelse af praksis i Clemmesen, *Sønderjyllands forsvar og Lembourns spionage* (2019), p. 464.

lega, var der ingen grund til ikke at være totalt åben om sine problemer, idéer og ønsker.

For det tredje var der for Rechnitzer en ekstra god grund til at føle sig tæt på netop denne svenske kollega. Både "*Maritimt försvar!*" fra 1924 og den generelle første del af Rechnitzers fortrolige "*Udkast til en Nyordning af dansk Militærvæsen*" fra 1.9.1928 konstaterede, at den internationale situation nødvendig- og muliggjorde en dramatisk opprioritering af flåden i forhold til hæren, dvs. at begge analyser var rettet direkte mod hæren som den budgetmæssige konkurrent. Både Arnberger og Rechnitzer havde taget udgangspunkt i politiske udmeldinger fra den forsvarspolitiske opposition: svenskeren i den udbredte socialdemokratiske og liberale kritiske holdning til hæren og dens eksistensforsvarsplaner samt det i Sverige nu gennemførte politiske ønske om et enhedsflyvevåben, Rechnitzer i hærens reduktion til vagtværn i det socialdemokratisk-radikale afrustningsforslag, i kravene om ligelig fordeling af hæren mellem landsdelene samt om den administrative samling af flyvevåbnet. Begge skitserede et neutralitetsforsvar rettet mod Sovjetunionen fulgt af en krigsindsats i Folkeforbundsramme. Begge var ambivalente i håndteringen af dilemmaet mellem neutralitet og satsningen på forsvar mod kun den ene krigsførende part. I ingen af forslagene blev de regulære tyske styrker set som en dimensionerende faktor for deres eget lands forsvar. I begge skitser skulle pengene til den nødvendige skibsbygning hentes fra hærens budget, og enhedsflyvevåbnet var underlagt flåden med hovedopgave at støtte denne.

Det var ikke mærkeligt, at Rechnitzer og eventuelle andre samtalepartnere fra det danske søofficerskorps har følt sig helt tryk under samtalerne med Arnberger.

Sammenfattende om agentindsatsens karakter, virkning og Arnbergers senere rapporter

Fra nogenlunde samtidig med, at Arnberger ankom til Berlin, var den tyske flådes helt centrale satsning som beskrevet at skaffe sig en fremtidig central og tydelig rolle i statens forsvarsindsat gennem at få vedtaget panserskibsbyggeriet. Projektet var blevet dramatisk hæmmet af de nævnte afsløringer af ulovligheder knyttet til det hemmelige oprustningsprogram, der i 1928 først kostede rigsværnsministeren og et halvt år senere Zenker deres stillinger. Et centralt element i at få en så vanskelig og kontroversiel forsvarspolitisk beslutning igennem var at skabe en ramme af akut trussel, der kunne overbevise skeptikere og først og fremmest den hærgeneral, der nu var blevet rigsværnsminister.

Den første del af denne ramme blev leveret i begyndelsen af 1928 ved kombinationen af for det første efterretningerne om den fransk-polske tillægsaftale fra vinteren 1926 med information om en fransk flådeoperation ind i Østersøen og for det andet rapporten fra motor-sejlkutteren *Freyas* om Danmarks militære samarbejde med Frankrig.

Der var behov for hurtigt at underbygge og forstærke dette billede af en akut trussel, og en vej til at gøre dette via en uafhængig og derfor maksimalt troværdig kilde var nu til rådighed i form af Arnberger, og som man skrev i afslutningen af hans nekrolog i *Tidskrift i Sjöväsendet*, der blev udgivet af Kungliga Örlogsmannasällskapet i Karlskrona, var han ikke alene en officerskammerat, der med godt humør og personlig charme gjorde sin pligt som officer, men “*väl så mycket även människan, som såg, förstod och hjälpte där det behövdes*”.⁷⁶

Arnberger blev husket som en altid hjælpsom officerskammerat, og hans værtsmarine i Berlin havde behov for netop hans hjælp og forberedte ham på sit første besøg i København ved at orientere ham om scenariet for den planlagte Førerrejse og om den mistanke til Danmark, som man ønskede at få underbygget gennem hans bidrag.

Når man sammenholder med hans nok primære danske kilde, kontreadmiral Rechnitzers, holdninger og ønsker, hentede svenskeren herfra hans ønske om en fremtidig dansk flåde, hvor den eksisterende 1909-lovsflåde blev afløst af først og fremmest fire nye kystpanserskibe på hver 4.000 tons, 20 lette kampenheder og en tilpasset flystyrke. Den blev af agenten Arnberger beskrevet som en realitet. Det er også ret sandsynligt, at Rechnitzer har brokket sig over oberst Erik With, der ved Arnbergers oktober-besøg allerede stod som den mest markante modstander af direktørens nyordningsskitse. Som vi ved fra Withs reaktioner på Lembourns anklager, havde han i denne periode et møde med den Haag-baserede franske militærattaché,⁷⁷ og dette møde kan meget vel have fundet sted i juli og således dannet grundlag for oplysningen om en fransk-dansk konference.

Abwehr-rapportens oplysning om den forudsete fremtidige danske hærs størrelse er korrekt, men alle oplysninger om dens offensive anvendelse og franske krav kan kun have været hentet fra kaptajn Sorne og hans kollega fra marinen, hvis de da ikke er udsprunget af Arnbergers egen fantasi. Hvis de er hentet fra franskmændene, må man gå ud fra, at han har bedt dem beskrive, hvad Frankrig ideelt ønskede fra dansk side før og i en fransk krig mod Tyskland. Oplysningerne om den danske marinestabs krigsspil er så unøjagtige med hensyn til ikke alene scenarie men også tidspunkt, at det er usandsynligt at svenskeren har talt med en deltager. Arnberger synes ikke at have været opmærksom på Lembournsagen under sit september-oktoberbesøg, da oplysninger fra denne først indarbejdes efter dommen i Leipzig i januar 1929.

Arnbergers virksomhed fik som beskrevet i *Sønderjyllands forsvar og Lembourns spionage* en direkte og dramatisk betydning for Harry Lembourns og hans families skæbne, og forløbet betød, at det skift tilbage til en aktiv dansk tilpassningspolitik over for Tyskland, der ville være kommet under alle omstændigheder, blev fremmet. For den tyske marine havde Arnberger leveret den ønskede

76 *Tidskrift i Sjöväsendet*, Karlskrona 1930, pp. 627-629, “Minnesteckningar, Kommendörkapten Nils Josef Arnberger”

77 Clemmesen (2019), pp. 291 f.

Arnberger (til højre) og Lybeck (til venstre) sammen med tre finske officerer under det svenske flådebesøg i Finland i sommeren 1929. (Foto: Fra Lybecks privatarkiv i Krigsarkivet)

vare med Rigsdagens fastholden af sin beslutning om at bygge panserskibet, og allerede i 1929 kunne de tyske militære myndigheder ændre mening og nå frem til, at truslen fra Polens flådebase var overkommelig, og Tyskland begyndte en brobygning til både Danmark og Polen.⁷⁸

Vi ved ikke, om den tyske marineledelse lod Arnberger forstå, at hans opgave var løst, efter at Danmark havde fået en advarsel og indrettet sig efter den. Han fortsatte uførtrodt sin virksomhed som marineattaché, og herunder gennemførte han besøg i Danmark i både 1929 og 1930. I januar 1929 søgte han om hjælp i Stockholm til at så saneret sin økonomi, hvilket kan skyldes, at en eventuel tysk hjælp i 1928 nu var afsluttet.

I slutningen af oktober 1929 rapporterede Arnberger til Stockholm om de danske nedrustningsplaners virkninger for situationen i Østersøen. Over for Stockholm ignorerede han ikke planernes eksistens. Rapporten indeholdt i øvrigt den observation, at hvis Danmark afrustede, ville det være en fordel for Tyskland, fordi det ville lette mulighederne for at fremskyde forsvaret mod en indtrængende flåde til Samsøområdet. Han skrev også, at i danske sømilitære kredse forudså man også en tysk landsætning ved København, der ville give landet kontrollen over Øresund.⁷⁹

⁷⁸ Clemmesen (2019), pp. 359-364.

⁷⁹ KrA, Marinstaben, Utrikesafdelningen, Serie E III 1, Marinattachérapporter, Tyskland 1927-1930, Volym nr. 7, Kungl. Svenska Beskickningen Berlin, Rapport N:r 26/1929 D, Stabsrapport,

Arnberger på vej til graven. (Foto: Stockholms Dagblad 25.5.1930)

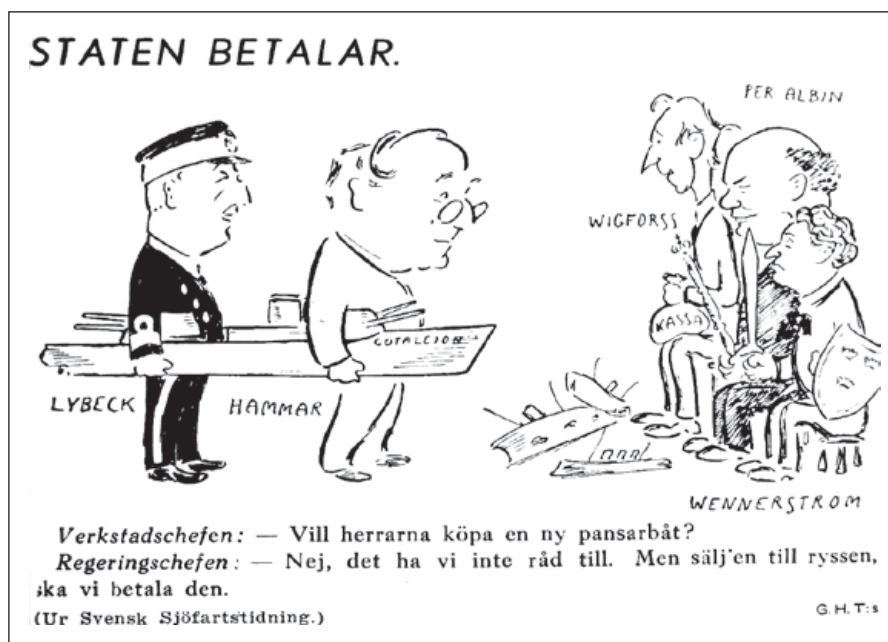
I begyndelsen af januar 1930 besøgte marineattachéen Danmark igen. Denne gang rapporterede han om danske synspunkter på strædernes folkeretslige status. I fred var stræderne åbne, i krig ville Danmark om nødvendigt kunne spærre som under 1. Verdenskrig.⁸⁰

I en rapport fra februar 1930, dvs. tre måneder før svenskerens død, rapporterede Arnberger om diverse udtalelser om Østersøspørgsmålet. Her citerede han bl.a. den tidligere leder af marinen, admiral Hans Zenker, "*vilken torde få betraktes som en Tysklands bästa kännara av Östersjöproblemet*". Zenker mente, at både Storebælt og Sundet var let at spærre henholdsvis kontrollere fra den tyske flådes side. Arnberger forholdt sig ikke til det forhold, at han tidligere havde rapporteret det modsatte med hensyn til Sundet.⁸¹

af 31.11.1929, Rapport n:r 6/1929 (Köpenhamn) (Danmarks nedrustning och det marinpolitiska läget i Östersjön).

80 Ibid., Kungl. Svenska Beskickningen Berlin, Rapport N:r 26/1929 D, Stabsrapport, af 31.11.1929, Rapport n:r 6/1929 (Köpenhamn) (Danmarks nedrustning och det marinpolitiska läget i Östersjön).

81 Ibid., Kungl. Svenska Beskickningen Berlin, Rapport N:r 27/1930 T, Förtrölig, Stabsrapport, af 7.2.1930, Rapport n:r 6/1930 (Berlin).

En kommentar til afslutningen af den svenske marines ambitioner om et fjerde panserskib.
(Udklip i Lybecks privatarkiv)

Forløbets afslutning

Da Arnberger var død, var det ikke noget problem for Raeder i november 1932 at give ham skylden for den tyske marines tidligere skeptiske holdning til Danmark. Panserskibet var næsten klart.

Hjemme i Sverige blev Arnbergers og Lybecks forsøg på at gøre en forskel snart effektivt imødegået af, hvad man må kalde hærens effektive svar på "Maritimt försvar". Det skete, da kredsen af yngre generalstabsofficerer fra hær og flyvevåben omkring *Ny Militär Tidskrift* den 6. juni 1930 mindre end tre uger efter hans død udgav programskriftet "Antingen-eller". Herefter var det reelt sikkert, at de eksisterende tre skibe af Sverige-klassen ville blive landets sidste panserskibe.⁸²

For Rechnitzer må det være kommet som et chok, at den sympatiske yngre svenske kollega havde en skjult dagsorden for sine samtaler med det danske marineministeriums direktør. Også Otto Lybeck er blevet overrasket, hvis danskeren har fortalt ham om det under et senere møde. Men mens Rechnitzer nok har været rystet over Arnbergers handlinger, har han nok set virkningerne med hensyn

⁸² Jung, Helge et al., *Antingen-eller. Freds- och försvarsproblemet i saklig belysning* (Stockholm den 6. juni 1930); Cronenberg, Arvid, *Militär Intressegrupppolitik. Kretsen krig Ny Militär Tidskrift och dess väg till inflytande i 1930 års försvarskommission* (Militärhögskolan, Militärhistoriska Avdelningen, Stockholm 1977)

til dansk politik over for Tyskland som naturlige. Det var den linje, som var blevet støttet som den eneste mulige af Kofoed-Hansen før og under 1. Verdenskrig. Rechnitzer havde selv fra vinteren 1926 søgt at bevæge dansk sikkerheds- og forsvarspolitik i samme retning.

Summary

This is a narrative of exploiting the trust and good-will of close friends to excel in your mission.

The act may have influenced the flow of key 1928 decisions in Weimar Germany, where the navy considered the situation ripe in summer 1927 for a move to ensure a meaningful role in their country's future. The direct international monitoring of German rearmament activities had ended a few months earlier after the country had become a League of Nations member.

The German Naval leadership had concluded that a future naval war would be decided on the sea-lines-of-communication to the belligerents, and the German Navy had to get ships for that role, building them as "replacements" for the obsolete Pre-Dreadnought ships of the service. After a disagreement about the feasibility of building a suitable vessel within the technical treaty limits, the decision was taken to move ahead building a long-range armoured cruiser, the "Panzer-schiff A".

However, in the autumn the necessary good-will towards the service was undermined by the "Lohmann Affair" or "Phoebus Scandal". It gradually exposed not only the secret armament activities of the service, but the criminal financial methods employed. The navy leadership had to take special measures to counter the negative effect and still achieve its controversial priority objective, the first armoured cruiser construction.

Around New Year 1927-28 a core group of naval staff officers seems to have decided that the way forward was to build the picture of an urgent and growing threat that was relevant for the key decision makers: The French and Poles would combine to threaten Eastern Prussia and Denmark would more or less openly support the project. The armoured cruiser, called "Pocket Battleship", in the West should be presented as the best response to that threat. Intelligence was found – part possible faked – to support the threat picture. In order to enhance the credibility of the threat, the new Swedish Naval Attaché, Commander Nils Josef Arnberger, was recruited before his first visit to Copenhagen to supply a key element: the necessary faked picture of Denmark conspiring with France against Germany.

The main recipient of the new threat information was the new Armed Forces Minister, Lieutenant-General Wilhelm Groener. He had been appointed on 20 January by President Hindenburg to replace the civilian minister who resigned earlier the same month as the result of the scandal.

Arnberger seems to have done the job by exploiting the extraordinary level

of trust and friendship between the Danish and Swedish Navies developed during the previous fifteen years. The path to close friendship is described in the previous article of this journal. The trust level made it possible for the Swede to make his Danish fellow officers and especially French attaché colleagues in Copenhagen tell him what they suspected, would like to have and do and might want to do in a crisis and war. These ideas were thereafter described as facts in the reports that Arnberger handed to his German Naval contacts on return to Berlin. His reports were thereafter transformed into formal German Intelligence Department (Abwehr) reports given to the German decision makers on 4 April and 24 November 1928 and 13 February 1929. The two latter reports have survived, and we have a comprehensive summary of the former.

Arnberger's main motive seems to have been getting access to information for his reports to Stockholm that he considered of key importance for the Swedish Naval Staff. Initially this was technical information about the armoured cruiser. Thereafter it was German Intelligence reports on the Soviet Navy and Air Force in the Baltic Sea Area.

Arnberger died suddenly in Berlin on 14 May 1930. In November 1932 information about his role and samples from his reports to the German Navy were handed over to the Danish Navy Commander, Vice-Admiral Hjalmar Rechnitzer, by a representative of the German Naval Commander, Admiral Erich Raeder. The German Admiral wanted to blame the Swede for the former hostile feelings of German Naval officers towards the Danes. Raeder, who was the Baltic Seas Station Commander in early 1928, did probably not know that Arnberger had reported on a German Naval Staff request.

The influence of Arnberger's reporting in relation to Denmark is clear. Denmark was given a direct warning against continuing the alleged co-operation with France by the especially designed hard State Court sentence in January 1929 of the Danish Army Captain Harry Lembourn for espionage in collusion with the French.

We cannot know whether General Groener was actually convinced by the threat picture generated by Abwehr with the assistance of Arnberger's reports. We only know that he used the threat to crisis manage the effects of the scandal and stabilize the political will to build the first armoured cruiser.